

Egemen Devletler Arasında İstikrarlı Barış ve Uzlaşma Süreci

Stable Peace and Reconciliation Between Sovereign States

Nazif MANDACI¹

ÖZET

Uluslararası ilişkiler literatüründe egemen devletler arasında uzlaşma, istikrarlı barış ve yakınlaşma içiçe geçmiş kavramlardır. Aynı şekilde diplomatik anlamda başlayan yakınlaşmanın kalıcı bir barışa dönüşmesi ile ulusların aralarındaki çatışmaları sonlandırdıkları kabul gören diğer bir görüştür. Bununla birlikte, çatışma çözümü disiplininde kökü derinlerde çatışmalar özel olarak ele alınmaktadır ve diplomatik yakınlaşmanın çok ötesinde karşılıklı olarak toplumsal anlamda bilişsel ve duygusal değişimleri gerektirdiklerinin altı çizilmektedir. Diğer deyişle, bu tür çatışmalara yönelik uzlaşma süreçleri alışıldık diplomatik tavırlardan farklı olarak karşılıklı toplumsal sahiplenmeyi, empatiyi gerektirmektedirler. Daha da önemlisi uzlaşma görülebilir bir süreçtir. Bu çalışma uzlaşma sürecinin egemen devletler arasında diplomatik yakınlaşma ve istikrarlı barışın hangi aşamasında çatışma çözümü literatüründe öngörüldüğü biçimiyle ve hangi şartlar altında yürütülebileceğini tartışmaktadır.

Anhtar Kelimeler: Uzlaşma, köklü çatışma, istikrarlı barış, Türk-Ermeni uzlaşması

ABSTRACT

In the discipline of international relations the concepts of reconciliation, rapprochement and stable peace have overlapping contents. In the same vein, it is generally assumed that nations reconcile in concomitant with the stable peace which evolves from diplomatic rapprochement. However, it is underlined in the discipline of conflict resolution that intractable conflicts require special attention for they need drastic societal cognitive and emotional shifts beyond diplomatic elit-led rapprochement. In other words, unlike conventional diplomatic strategies, reconciliation on this sort of conflicts invokes nations' mutual empathy and societal internalization. Furthermore, reconciliation is a public process. This study discusses in what stage of diplomatic rapprochement and stable peace and under what conditions a full-fledged reconciliation process as envisaged in the literature of conflict resolution can be carried out.

Keywords: Reconciliation, intractable conflict, stable peace, Turkish-Armenian reconciliation

1. GİRİŞ

Uzlaşma, ya da toplumsal uzlaşma (uzlaşma) çatışma çözümü disiplininde göreceli olarak yeni bir kavramdır. Bununla birlikte, kavramla ilgili çalışmalar çatışma çözümü disiplinindeki diğer çalışmalara paralel olarak önemli bir artış göstermiştir. Tüm bunları söz konusu döneme hakim olan yeni ve daha barışçıl uluslararası düzen beklentisine, ama daha da önemlisi özellikle teoriyi pratiğe dökmeye imkanının artmasına bağlamak çok yanlış olmaz. Uluslararası çatışma çözümü disiplini literatürüne bakıldığında temelde iki tür, yani devletler arası (inter-state) ve de devlet sınırları içinde kalan bölünmüş topluluklar arasındaki (intra-state) anlaşmazlıklara çözüm arandığı görülmektedir. Özellikle Wallenstein bu klasik ayrımı en iyi betimleyen yazarlardan biridir. Wallenstein'a göre çatışmaların sınıflandırılması açısından ilk ölçüt tarafların devletler olup olmadıklarıdır. Eğer taraflar devletler değilse bu sefer çatış-

manın bir devletin sınırları içinde toprağın mı yoksa siyasal gücün mü paylaşımına dair olup olmadığına bakılmalıdır. Böylelikle Wallenstein (2002: 70-76) kendi deyişle "çatışma üçlemesinde" (conflict trichotomy) uluslararası çatışmalar ile iç savaş kadar ciddi durumları da içeren ulus-ıçi çatışmaları birbirinden ayırmaktadır. Öte yandan, söz konusu uzlaşma olduğunda yine devletler arası çatışmalar ile iç çatışmalar arasında bir ayırım yapmamaktadır.

Öte yandan, egemen devletler arasında uzlaşmanın özel bir durumsallık olabileceğini düşündüren argümanlar ve de örnekler dikkat çekicidir. Dikkatli bakıldığında, basitçe devletler arasında ilişkilerin normalleşmesi ve işbirliğinin artması olarak tanımlanabilecek yakınlaşma (rapprochement) ile devletlerin uzlaşması arasındaki paralellikler gözden kaçmamaktadır. Genel olarak, uzlaşma devletler arasındaki diplomatik, ekonomik, askeri ve de kültürel yakınlaşmalara paralel bir süreç olarak resmedilmektedir. Hatta bazen iki devlet arasındaki formal/diplomatik ilişkilere para-

¹ Doç. Dr., Yaşar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, nazif.mandaci@yasar.edu.tr

lel gelişen ilgili toplumlar arasındaki informal/kültürel ve ekonomik yakınlaşmaların uzlaşma olarak tanımlandığı durumlara rastlanmaktadır. Fakat bu durum iki açıdan sakıncalıdır; birincisi, devletlerin diplomatik, kültürel, ekonomik, bilimsel bağlamda ilişkilerini yoğunlaştırması anlamında kullanılması uzlaşma kavramını muğlaklaştırmaktadır; ikincisi, aralarında çatışma bulunan devletlerin her zaman uzlaşması gerekmektedir; kısaca uzlaşma özel bir süreç ya da durumsallıktır. Bu çalışma da bu sorunsal ışığında devletler arası uzlaşma kavramını ele almaktadır.

Çalışma bu bağlamda egemen devletler arasında uzlaşma olabilir mi, olursa nasıl ve ne zaman sorularına cevap aramaktadır. Bu doğrultuda çalışma ortaya koymak istediği sorunsalı yalın bir biçimde sunabilmek adına ilk olarak uzlaşmanın daha çok ulus-İçi çatışmaların sonlandırılmasını izleyen bir sürecin özel bir safhası ya da sonu olarak görmekte ısrar eden görüşleri bir kenarda bırakmakta ve meselenin devletler arası boyutuna bakmaktadır. Bu maksatla çalışmada Charles A. Kupchan'ın "istikrarlı barış" yaklaşımından destek alınmaktadır. Kupchan'ın seçilmesindeki ana neden istikrarlı barış sürecine dair dağınık argümanları oldukça anlamlı bir biçimde birleştirmesidir. İkinci neden, Kupchan'ın istikrarlı barış ve devletlerarası uzlaşmayı aynı anda başlayıp ilerleyen paralel süreçler olarak ele almasıdır. Bu çalışma istikrarlı barışa dair teorik görüşlere bu noktada eleştiri getirmektedir. Çünkü uzlaşma ancak aralarında kökleşmiş çatışma bulunan taraflar açısından gerekli bir süreçtir. Kökleşmiş çatışmalar ise istikrarlı barışın Kupchan'ın öngördüğü hat üzerinde ilerlemesinin önünde ciddi engel teşkil etmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada istikrarlı barış ve uzlaşma süreçlerinin, "genel geçer biçimde", eş zamanlı olarak başladığı görüşüne karşı çıkılmakta, aralarında kökleşmiş çatışma bulunan devletler arasında uzlaşma için gerekli koşulların oluşması açısından istikrarlı barışın belli bir aşamaya ulaşması gerektiği savunulmaktadır.

Bu amaçla, çalışmada ilk olarak kökleşmiş çatışmaların neden istikrarlı barışı sekteye uğratabileceği hatta süreci tümünden çöktürebileceği tartışılmaktadır. Bu bağlamda uzlaşma kavramının istikrarlı barış ve çatışma çözümlene yaklaşımalarında nasıl anlaşıldığı üzerinde durulmaktadır. İkinci olarak, bu tartışmalar ışığında Kupchan'ın görüşlerinden yola çıkarak, aralarında kökleşmiş çatışma bulunan taraflar açısından, istikrarlı barış sürecinde uzlaşmayı mümkün kıldığı düşünülen ilk eşik tanımlanmaktadır. Ardından bu eşik aşılmasından itibaren, yine istikrarlı barış sürecine paralel olarak, uzlaşma sürecinin nasıl ilerleyebileceği sorusuna cevap aranmaktadır. Bu soruya cevaben, aralarında kökleşmiş çatışma bulunan devletler ara-

sında uzlaşmanın teşhis edilebilmesine imkan veren süreçlerin, kurumların ya da eylemlerin varlığının, yine istikrarlı barış sürecinin daha ileri safhasındaki ikinci bir eşikten itibaren gözlemlenebilir olduğunun altı çizilmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmada istikrarlı barışın nihai aşamasında dahi devletler arasında uzlaşmanın sağlanabileceği hususunda derin şüpheler uyandırabilecek durumsallıklara yer verilmektedir. Buradaki nihai amaç, aşağıda da tartışıldığı üzere uzlaşma sürecinin başlatılmasından olgunlaşmasına uzanan süreçte humanist ideallerden ziyade realist/materyalist çıkar ve beklentilerin ağırlıklı rol oynadığıni ortaya koymaktır.

2. METODOLOJİ VE KAPSAM

Uzlaşmayı son raddede içselleştirilmiş bir sosyopsikolojik durumsallıkla bağlantılı gören görüşler açısından bakıldığında kavram realizme ne kadar uzaksa sosyal inşacı görüşe o kadar yakındır. Bununla birlikte, istikrarlı barış ve çerçevesindeki güvenlik topluluğuy-la ilgili görüşler realist paradigmanın prensiplerinden hareket ederek uluslararası ilişkileri katı güç dengesi prensibinin yörüngesinden kurtarmaya soyunmuş görünmektedirler. Bu nedenle, devletler arası uzlaşma ile ilgili bir çalışma da aynı metodu izlemelidir. Bu durum da kaçınılmaz bir biçimde eklektik bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Teorik çerçevenin eklektik olmasının nedenleri kısaca şöyle özetlenebilir; Birincisi, analiz egemen devletler düzeyinde de olsa da uzlaşmanın realist ve de idealist/humanist yönleri olan kapsamlı bir kavram olduğunun altı çizilmelidir. Nihayetinde, istikrarlı barış yaklaşımı da realist ve neo-realist yaklaşımların ortaya koyduğu güç ve tehdit dengeleri, güvenlik ikilemi ve jeostratejik çıkarların üzerine bina edilen uluslararası sistem imgesinin önce silikleşeceği, sonra da savaşın anlamsızlaştığı, güven ile dayanışma, bağlayıcı kurumlar ile kurallar, içselleştirilmiş değerler ve hatta ortak kimliğin üzerine inşa edilen farklı bir sosyal sisteme yerini bırakacağı fikrini desteklemektedir. Bu nedenle bakıldığında, istikrarlı barış yaklaşımı liberal, kurumsal, işlevselci, transaksyonel, konsosyonel, sosyal inşacı ya da diğer sosyo-psikolojik görüşlerin kendilerine kolayca yer buldukları geniş bir habitata sahiptir. Diğer bir husus, uzlaşma ve de istikrarlı barış yaklaşımlarında içkin determinizme dairdir. Bu çalışmada da bu temayüle paralel biçimde, gerekli öncül koşullara bağlı olarak belirli durumsallıkların oluşacağı kabul edilmektedir. Bununla birlikte, aslında uzlaşmanın ya da istikrarlı barışın linear bir çizgide ilerlemediği, dalgalanmalar ve de kırılmaların süreç içinde ortaya çıkabileceği hususunun da altı çizilmelidir.

Çatışma çözümleme disiplini literatüründe uzlaşmayı bir durumsallık yanısıra süreç ya da daha geniş bir sürecin bir safhası olarak tanımlayan çeşitli görüşler bulunmaktadır. Hemen belirtilmelidir ki, uzlaşma durumsallık, koşul ya da süreç olarak tanımlandığında tartışmanın seyri epey bir değişmektedir. Bu çalışmada uzlaşma genel bir süreç ve genel bir durumsallıktan ziyade geçişler ve safhalardan oluşan bir süreç olarak resmedilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda bir eşliğin varlığı, ilerlemenin yönü ve derinliği ile ilgili, genişçe tartışılan ama sınıflandırılmadığı da görülen hususlara dair farklı bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmaktadır. Uzlaşma kavramını bu şekilde irdelemenin istikrarlı barış kavramı etrafındaki tartışmalara da katkı sağlayacağı umulmaktadır. Çünkü Kupchan gibi yazarlar istikrarlı barış süreci boyunca tarafların aynı zamanda uzlaşmakta olduklarını öncelikle kabul etmektedirler. Halbuki Bar-Tal ve Bennink'in (2004) ortaya koyduğu üzere devletler arasındaki her çatışma uzlaşma gerektirmemektedir. Bu açıdan bakıldığında, aralarında köklü (protracted), ya da değer esaslı (value-based) çatışma bulunan tarafların istikrarlı barış sürecinin yörüngesine girdikleri andan itibaren eş zamanlı olarak uzlaşmaya başladıklarını söylemek doğru olmayacaktır. Bu nedenle bu çalışma *aralarında köklü çatışma bulunan tarafların istikrarlı barışa yöneldiği özel bir durumu* analiz etmekte ve ilintili olarak söz konusu devletler arasında;

a) istikrarlı barışın hangi aşamasında uzlaşma sürecinin başlatılmasının potansiyel olarak muhtemel olabileceğini

b) istikrarlı barışın belirgin bir aşamasına ulaşan tarafların hangi dinamikler altında ve hangi saiklerle uzlaşmaya yönelmeyi tercih edecekleri sorularına yanıt aranmaktadır.

2.1. Çatışma Çözümleme Disiplini Açısından Uzlaşma Süreci

Ağırlıklı olarak uzlaşmanın (uzlaşma) devletler arasında kalıcı barışın tesis edilmesinde bilişsel (cognitive) ve duygusal koşulların en az yapısal, işlevsel, kurumsal ve de araçsal koşullar kadar önemli olduğu fikrinden hareket edilmektedir (Bart-Tal-Bennink, 2004; Hermann, 2004). Kısaca devletler arasındaki diplomatik ve ekonomik anlamda yakınlaşmalar, karşılıklı toplumsal bağlamda empati, güven, ortak değerler ve kültürel bağların yokluğunda tekrar şiddete başvurulması ihtimalini ortadan kaldıramayacaktır. Çatışma çözümleme çerçevesinde uzlaşma hem bir süreç olarak, hem de bir nihai durumsallık olarak ele alınmaktadır (Bar-Tal-Bennink, 2004: 14-28). Bir süreç olarak uzlaşma belirli şartların oluş-

ması ile gelişmeye başlamakta ve nihai safhaya varmaktadır. Nihai safha kuşkusuz ulaşılması oldukça zor bir durumsallığa dairdir ve anlaşmazlıklara taraf olanların, siyasal elit ya da sıradan bireyler ayırdetmeksizin tümünün birden, radikal biçimde bilişsel, ideolojik, duygusal değişime uğramalarını gerektirir. Öyle ki, taraflar çatışmanın amaçlarına, kendilerine ve karşındakilere, geçmişe ve de geleceğe dair tutum ve kanaatlerini pozitif yönde değiştirmelidirler. Böylelikle, uzlaşma alışıldık çatışma çözümlemenin çok ötesinde hedefler çerçevesinde kavramsallaştırılmaktadır.

Yazarların çoğunluğu üçüncü kişilerin ya da arabulucuların müdahale etmediği doğrudan çatışma taraflarınca yürüttüğü uzlaşma süreçlerinin en sağlıklı sonucu vereceklerini iddia etmektedir. Bununla birlikte, burada devletler arasındaki (inter-state) ile bölünmüş toplumlar arasındaki (intra-state) uzlaşma süreçlerini birbirinden ayırmak gerekmektedir. Birinci türden süreçlerde arabulucular gözlemlenebilirken, ikincisinde belirsiz bir gelecek boyunca birlikte yaşamak zorunda olduklarından toplulukların inisiyatifi üstlenmeleri istenmektedir. Örneğin, Ruanda'daki katliamlar ve Güney Afrika'daki ayrımcılığın ardından oluşturulan Toplumsal Uzlaşma Komisyonları aynı toplumdan kanaat önderlerini bir araya getirmiştir. Fakat devletler arasındaki uzlaşma süreci için ayrı bir parantez açılması gerekmektedir. Çünkü çatışmanın yatıştırılması (settlement) sonrasında devletlerin konumu iç savaş sonrası süreçlerden epey farklıdır. Birincisi, devletler bölünmüş topluluklarda olduğu gibi sonunda birleşmeleri ve tek siyasal yapı altında barış içinde yaşamaları beklenen aktörler değildir. İkincisi, devletler arasındaki ilişkilerde duygusal değişikliklerin, ya da empatinin ilişkileri yeterince etkileyen bir faktör olup olmadığı tartışmalıdır.

En başta da belirtildiği üzere, en önemli husus, uzlaşmanın devletler arasındaki her türden çatışmaya uygulanabilir olmamasıdır. Pek çok yazar sadece köklü (protracted, intractable, deep-rooted) çatışmaların uzlaşma gerektirdiğini belirtmektedir. Köklü çatışmalar daha çok moral ya da kimlik farklılıkları, kimliğin bir parçası olarak algılanan, sembolik anlam taşıyan toprak parçası, yapılar, -Anthony Smith'in deyimiyile, "ethnoscape" (Smith, 2003: 63, 2008: 43-50; Ross, 2006: 211-212)- siyasal iktidarın bölünümü ve de kendi geleceğini tayin (self-determination) meseleleri ile ilintilidirler. John Burton (1996) ve izleyicileri bu tür çatışmalara değer esaslı (value-based) çatışmalar ismini vermektedir. Burton'a (1998) göre bu türden anlaşmazlıklarda

sorun maddi çatışmalardaki gibi kısıtlılık ya da kıtlık değildir, tam tersine sorunun çözülmesi açısından gerekli kaynak – örneğin, tanımak, kabullenme, özür dileme gibi- sayısal olarak ifade edilemez, ya da sınırsızdır. Bundan dolayı bu tür çatışmalar sınır anlaşmazlıkları, ekonomik kaynakların paylaşımı ya da diğer jeopolitik kaynaklı –ya da bölüştürülebi- len nesnelere üzerine- anlaşmazlıklardan daha farklıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu tür çatışmalar geniş bir zamana yayılmışlardır ve genelde sosyal ve ekonomik yapısal anlamda yıkıcı etkiye sahiptirler. Daha da ötesinde bu türden çatışmalar soykırım, demost1, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik gibi fiili anlamda yıkıcı eylemler açısından büyük potansiyel taşırlar; ya da tam tersine, bu eylemlerin kendileri köklü bir çatışmaya kaynaklık edebilirler (Jones, 2006; Coleman, 2006; Fisher-Wassermann, 2006).

İlave olarak, köklü çatışmaların tarafları arasında genelde ekonomik ve askeri anlamda ciddi farklılıklar bulunması ve zayıf tarafın genelde edilgen; kırıma uğratılan, işgal edilen, sömürülen olmasıdır. Yine de bu çatışmalar o kadar uzun zamandır varolabilir ki, bazen mazlum ile zalimin yer değiştirdiğini görmek mümkündür. Bu tür çatışmalar devletler arasında yukarıda belirtilen türden yakınlaşmaların önünde ciddi engeller oluşturabilirler. Bununla birlikte, devletler karşılıklı çıkarları doğrultusunda rasyonel bir biçimde yakınlaşmaya başlasalar dahi eğer varsa aralarındaki köklü çatışmayı çözmek konusunda ciddi problemlerle karşılaşacaklardır. Örneğin, Ermenistan ve Türkiye arasında Soğuk Savaşın ardından atılmaya başlanan ve yakınlaşma olarak adlandırılacak adımların 1915 olaylarına dair anlaşmazlığı çözüme ne kadar yaklaştırdığı bu bağlamda sorgulanmalıdır. Diğer deyişle, yakınlaşmanın kendiliğinden uzlaşmayı beraberinde getirdiği tezi bu noktada havada kalmaktadır. Tabii ki bunun anlaşılabilir nedenleri bulunmaktadır.

Tüm köklü çatışmalar derin anlamı olan ve diğer tüm meselelere bağlanabilen sorunlara dairdir. Bu sorunlar realite ile mitin ayırılmasını ve dolayısıyla toplulukların duygusal ile akılcı tutumu birbirinden ayırmalarını zorlaştırmaktadır. Bu durum taraflar arasında iletişimin neredeyse tamamen kopmasına ve kapalı gurup- içi sosyalleştirme, ya da indoktrinasyona bağlı olarak karşı tarafa dair önyargılar ve stereotiplerin içselleştirilmesi, diğer deyişle karşı tarafın ötekileştirilmesiyle gelişmektedir. Eğer taraflardan biri kendini haksızlığa uğramış hissediyorsa, gurup üyeliği daha da görünür bir güvenlik ve aidiyet duygusu vermekte, sosyal dünya bu ana çerçeveden (master frame) yorumlanmaktadır. Ta-

raflar karşı taraf için hissettikleri kin, nefret, rövanşizmle aynı oranda kendi kimliklerinden dolayı gurur duymaktadırlar. Bu etno-merkezci tutum aynı zamanda tarafların söz konusu anlaşmazlıkta sadece kendilerini haklı kıldığını düşündükleri noktaları, olayları ya da yorumları kabul etmelerine (selective-perception) neden olmaktadır (Maoz, 2006: 227-232). Volkan Itzkowitz (1994) toplumların geçmişte yaşamış oldukları acı olayların hatıralarının kısaca "seçilmiş travmaların" (chosen trauma) bugünkü jenerasyonları etkilemeye devam ettiğini belirtmektedir. Böylelikle, taraflar birbirlerini ötekileştirmeye devam etmekte, daha da ötesinde karşılıklı kısımlar sırasında kendini hissettirdiği üzere karşı tarafı kişisizleştirmeye (deindividuation), hatta insansızlaştırmaya (dehumanization) yönelmektedirler. Daha da ötesinde, Coleman (2006: 540) söz konusu köklü çatışma olduğunda söz konusu travmanın sadece seçilmiş değil ama artık kökleşmiş olduğunun altını çizmektedir.

Çatışma çözümleme literatüründe gerek çatışma sonrası dönemde barışın tesisi (post-conflict peace-building) gibi pragmatik, ve gerekse çatışmanın tüm nedenleri itibarıyla ortadan kaldırılması (conflict prevention)(Burton-Dukes, 1996) gibi idealist görüşlerde tarif edilen mekanizmalar ve süreçler ile uzlaşma yaklaşımında önerilen mekanizmalar benzerlik göstermektedir. Tüm bu yaklaşımlarda söz konusu mekanizmalar benzer amaçları; yani güvenin tesis edilmesini, tekrar insanlaştırmayı (rehumanization), gerçeklerin ortaya çıkartılmasını, resmi özü, tazminatı, adaletin yapısal (restitutive), tarihsel (transitional) ya da bireysel/cezasal (restorative) anlamda tesisini, toplumsal iletişimin ve empatinin artırılmasını, paylaşmaktadırlar. Söz konusu mekanizmalar, ya da süreçler arasında uzlaşma ve gerçeklik komisyonları (uzlaşma and truth commissions), özel mahkemeler, karşılıklı iletişim ve empatiyi güçlendirmek adına örgün atölye (workshop) çalışmaları en göze çarpanlarıdır. Bu arada teorik yaklaşım medya, dinamik sivil toplum, eğitimin verdiği destekle bir yeniden sosyalleştirme (resocialization) sürecinin uzlaşma sürecine paralel ilerlemesi gerektiğine işaret etmektedir (Ross: 210; Bar-Tall-Bennink: 28-35). Hemen belirtmelidir ki, tüm bu teorik görüşler daha çok etnik ya da politik nedenlerden dolayı bölünmüş olmakla birlikte, aynı siyasal sınırların içindeki toplulukların birbirleriyle barıştıkları ve barışı kalıcı olarak tesis etmeye başladıkları süreçlerden referans almaktadırlar. Söz konusu egemen devletler olduğunda ise tartışmanın başka bir boyut kazandığı görülmektedir.

2.2. Devletler Arasında Uzlaşma Süreci

Uzlaşmanın egemen devletler arasında da mümkün olabileceği fikrinin uluslararası sistemi anarşik bir düzen olarak görmeyi reddeden ve birlikte varolmanın kaçınılmaz olarak devletler arasında dahi bir sosyal bütünlük yaratacağını düşünen görüşlerden aldığı söylenebilir. Kısaca, nasıl ki bölünmüş topluluklarda devletin sınırları herkesi kuşatmaktaysa, bu görüşler topografik anlamda dünyayı tüm devletlerin oluşturduğu büyük bir topluluğu kuşatan büyük bir ülke gibi görmektedirler. Aslında tabii ki burada damgasını vuran coğrafya değil, devletler arasındaki genel olarak rekabet, çatışma ya da işbirliği biçiminde ortaya çıkan karşılıklı etkileşimler (interaction) ve beraberce yarattıkları gittikçe daha fazla ortak kabul gören normlar, değerler ve teamüllerdir. Keza bir kısım uluslararası ilişkiler öğrencisi Hedley Bull'dan itibaren uluslararası sistemde devletleri kaosta yüzen atomik partiküllerinden ziyade daha büyük bir bütünün teşhis edilebildiği yapıtaşları olarak gören görüşe meylenmiştir (Bull, 2002; Buzan 2004, 1993; Hurrell, 2007; Alderson-Hurrell, 2000). Temel olarak, devletlerden oluşan büyük bir toplum fikrinin ardında insanlık tarihinin büyük kısmını kapsayan savaşları önlemek endişesi yatmaktadır. Böylelikle, nasıl ki aynı sınırlar içinde bölünmüş topluluklar arasında barışın kalıcı tesisi için uzlaşma süreci işletilebiliyorsa, devletler arasında da "istikrarlı barışın" sağlanması adına benzer süreçler işletilebilecektir.

İkinci önemli husus, uzlaşma yaklaşımının devletleri realist görüşün tanımladığı gibi öncelikli olarak bekasını sağlamaya ve diğerleri üzerinde dominant hale gelmeye programlanmış aşkın kurumlar olarak görmemesidir. Sonuçta, devletler karmaşık toplumsal işbölümünün doğal sonucu olarak vardırırlar ve de inorganik değildirler. Aslında burada referans verilen yaşayan kurum değil, soluk alan, heyecanlanan, hidetlenen, inanan, geniş sosyal varlık ya da insan topluluğu olarak ulustur (Saunders, 1994: 4-5). Uzlaşma yaklaşımı bu noktada özellikle bazı özel çatışmaları sürükleyen saiklerin rasyonel düzlemde değerlendirilemeyeceğinin altını çizmektedir. Öyle ki, bu tür çatışmalar söz konusu olduğunda bunları müzakere yoluyla çözmek imkansızdır, çünkü kimliğe içkin hale gelmişlerdir ve duygusal reaksiyonları tetiklerler. Bu nedenle bu çatışmaları çözmek için taraflar radikal bilişsel ve duygusal değişimler geçirmek zorundadırlar. Uzlaşma yaklaşımı buradan hareketle bölünmüş topluluklar- etnik, dini, ideolojik topluluklar- arasında uzlaşmayı sağlamak için gerekli mekanizmaları devreye sokmaktadır. Bu mekanizmalar yukarıda belirtilenlerden farklı değildir; yani yine resmi özür

(apology), gerçek komisyonları (truth commissions), geçici adalet (transitional justice) komiteleri, halka açık yargılamalar ve tazminattır. Devletler uzlaşma, güven, gerçek ve ortak tarih komiteleri kurabilir, birbirlerinden resmi özür dileyebilir, suçluları ifşa edebilir, cezalandırılmasını sağlayabilir, ve hatta tazminat ödemeyi kabul edebilirler. Buna ilaveten, gerçek bir uzlaşma bu sürecin karşılıklı toplumsal anlamda sahiplenilmesini gerektirmektedir. Yani, bunları, ortak tarih yazımı, ortak eğitim, ortak sivil toplum inisiyatifleri, ortak projeler, kültürel işbirliği tamamlamaktadır (Vicencio-Doxtader, 2004; Rotberg, 2000, 2006; Teitel, 2000, 2006; Kalayjian-Paloutzian, 2009; Crocker, 2006; Fullar-Rousseau, 2011; Aptel, 2011). Diğer deyişle, bu süreç zorlamayla ya da tehditler nedeniyle gelişmemeli, belirli koşullar altında gittikçe olgunlaşan karşılıklı toplumsal dostluk, güven ve empatiden kaynaklanmalıdır.

Fakat meselenin özü şudur; hangisi, yani rasyonel diplomatik açılımlar mı karşılıklı toplumlar arasında empati, güven ve dostluğu ve neticesinde teşhis edilebilir bir uzlaşma sürecini doğurmaktadır; yoksa belirli koşulların oluşmasının ardından beliren karşılıklı dostluk, güven ve empati mi uzlaşmaya yönelik diplomatik açılımları tetiklemektedir. Bu çalışma uzlaşmanın taraflar çatışmayı formal biçimde sona erdirmeden önce bile başlayabileceğini iddia eden yazarlardan farklı olarak, diplomatik açılımlar olmaksızın toplumların informal düzlemde ilişkilerini genişletmesi ve derinleştirmesinin mümkün olmayacağı fikrinden hareket etmektedir. Fakat, öte yandan, diplomatik/formal ilişkilerin karşılıklı toplumların bunları kanıksayacağı ya da sıradanlaştıracağı derecede çeşitlenmesi ve genişlemesi halinde, yani bir "eşikten" itibaren, karşılıklı informal bağların iki devlet arasındaki ilişkileri belirleyici hale gelebileceği düşünülmelidir. O zaman şu sorulara da cevap bulunmalıdır; köklü çatışmaya taraf olan fakat birbirleriyle yakınlaşan iki devlet arasındaki ilişkiler hangi seviyeye ulaştığında -ya da aşağıda genişçe ele alınan iki devlet arasındaki "istikrarlı barışın" hangi safhasında- uzlaşma için en uygun koşullar oluşmaktadır? Daha da önemlisi, köklü bir çatışmaya dair uzlaşmaya elverişli koşulların belirmesiyle uzlaşma süreci kendiliğinden başlamakta mıdır? Uygun koşullar oluştuğunda uzlaşma doğal ve kaçınılmaz bir süreç midir, yoksa uzlaşma süreci yine devletlerin rasyonel beklentileri doğrultusunda başlayan ve kontrollü gelişen bir süreç midir? Bu noktada Kupchan'ın istikrarlı barış yaklaşımı söz konusu soruların cevaplanması açısından önemli bir teorik düzlem sağlamaktadır.

2.3. Kupchan'ın İstikrarlı Barış Yaklaşımı ve Uzlaşma: Paralel Süreçler?

Charles A. Kupchan "How Enemies Become Friends: the Sources of Stable Peace" adlı çalışmasında istikrarlı barış hakkında oldukça dağınık argumanları analitik bir çerçeve içinde birleştirmektedir. Yazarın bu çalışması devletler arasında uzlaşma ile ilgili teorik bilginin de tasnif edilmesi açısından yararlı görünmektedir. Öte yandan, çalışma başlangıçta Kantian demokratik barış gibi holistik bir bakış yerine meseleyi iki devlet arasındaki ilişkiler üzerinde odaklamaktadır. Bu tür bir ikili (dyadik) yaklaşım uzlaşmanın solidarist ve de kuşatan bir normatif düzen içinde mümkün olabileceğini söylemek gibi bir kolaycılıktan kaçmakta, dahası yakınlaşma bağlamında ikili ilişkileri sekanslar halinde takip edebilmeyi mümkün kılmaktadır. Kupchan'a göre devletler arasında istikrarlı barış "yakınlaşma (rapprochement), güvenlik topluluğu (security community) ve de birlik (union)" olmak üzere üç biçimde ortaya çıkmaktadır. Yazar bu aşamalara devletler arasında dört karşılıklı eylemin sonucu olarak; yani "tek taraflı ödün (unilateral accommodation), karşılıklı sakinim (reciprocal restraint), toplumsal bütünleşme (societal integration) ve anlatı/kimlik değişimi (narrative generation and identity change) erişildiğini belirtmektedir (Kupchan, 2010: 6-8). Kupchan'a göre, bu aşamalar birbirini izlemek zorunda değildir; diğer deyişle devletler arasındaki ilişki yakınlaşma düzeyinin ötesine geçemeyebilir, ya da devletler güvenlik topluluğunu bir birliğe dönüştürmeyebilirler. Daha da ötesinde, kolaylaştırıcı faktörler ortadan kalktığında süreç gerileyebilmektedir ve hatta çökebilmektedir.

İki devlet arasında yakınlaşmanın ardında çeşitli sebepler ve dinamikler bulunmaktadır. Uluslararası ilişkiler literatürüne bakıldığında bunlar kabaca jeostratejik rekabetten kaynaklananlar ile yapısal sebepler ve dinamikler olarak ikiye ayrılabilir. Anlaşılabileceği üzere devletlerin güvenliklerine dair endişeleri, dominant pozisyon elde etmeye ya da lehlerine güç dağılımına yönelik planları birinci gurubu oluşturmaktadır. İkinci gurupta ise devletlerin kesintisiz bir biçimde sürdürdükleri iletişim ve eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkan karşılıklı öğrenme, sosyalleşme ve benzeşmeden kaynaklanan sebepler ve dinamikler bulunmaktadır. İstikrarlı barış her ne kadar yapısal sebepler ve dinamikler esasında kavramsallaştırılmışsa da, aslında realist yaklaşımın daha iyi tarif ettiği bir başlangıç çizgisine sahiptir. Diğer deyişle, iki devlet arasında istikrarlı barış için atılan ilk adım tam olarak moral değerlerle ya da kuşatan normatif düzenle açıklanamaz.

Kupchan (2010: 32) kapasite yetersizliği, ittifaklar, caydırıcılık ve diğer bölgesel ya da global tehditler gibi nedenlerle birbirleriyle savaşmaktan çekinen düşman devletler arasındaki "soğuk barışın" istikrarlı bir barışa başlangıç teşkil edemeyeceğini belirtmektedir. Öte yandan, iki devlet arasında her türlü diplomatik normalleşme girişimi de ihtiyatla karşılanmalıdır. Örneğin, Stephen Walt (1985: 6-8) devletlerin kendilerini tehdit ettiklerine kanaat getirdikleri güçlere karşı ittifak kurmak ya da söz konusu güce katılmak –ya da dümen suyundan gitmek- (bandwagoning) arasında bir tercihe zorlanabileceklerini belirtmektedir. Anlaşılabileceği üzere, bu durumda devletler jeopolitiğin dayattığı koşullara göre geçici bir diplomatik konum belirlemektedir. İlginç olan bir başka husus, büyük gücün dümen suyunda gitmek zorunda kalan devletler karşılıklı taziyeler hatta tazminat taahhüdü içeren resmi bir uzlaşma girişimi başlatmayı bile yararlı bulabilirler; bununla birlikte bu sadece yürütülen pragmatik bir tutumdur ve dengeler değiştiğinde uzlaşma da kalmayacaktır. Ya da daha doğrusu bu bir uzlaşma zaten değildir.

Öte yandan, Kupchan (2010: 37) devletler arasında yakınlaşmanın (rapprochement) da bir diplomatik akrobasi eylemi olduğunu anlatmaktadır. Buna göre devletlerden genelde dominant olanı arada ortak çıkar meselesi olan bir konuda diğerine ödün vererek bir iyi niyet sinyali göndermek isteyebilir. Örneğin, arada bir sınır meselesi varsa, A devleti kuvvetlerini bölgeden çekerek B devletine durumdan avantaj elde etmeye teşebbüs etmeyeceğine inandığını göstermek isteyebilir. B devleti de karşı bir jestle A devleti gibi aradaki jeopolitik rekabeti sürdürmek istemediği mesajını verebilir. Realist görüş devletlerin en kötü senaryo hesabıyla hareket ettiklerini savunduğundan bu tür bir girişimin akibeti konusunda kötümser olsa da, Kupchan asıl önemli olanın karşılıklılığın (reciprocity) rutin hale gelmesi olduğunu savunmaktadırlar. Bu noktadan itibaren taraflar birbirlerini test etmeyi terk edip aradaki düşmanlığı sona erdirmek adına daha anlamlı adımlar atmaya başlayabileceklerdir. Bu adımlar resmi ziyaretlerden silahlı silanmaya, vize uygulamalarının yumuşatılmasından aradaki ticari engellerin ortadan kaldırılmasına dair ikili anlaşmalar yapılmasına uzanan geniş bir yelpaze üzerinde olacaktır. Kupchan'a göre eğer devletler resmi olmayan kanallar, örneğin ekonomik karşılıklı bağımlılıkta olduğu gibi, yanı sıra aralarındaki karşılıklı sakinimi kurumsallaştıran resmi anlaşmalarla birbirlerine bağlanırlarsa artık aralarındaki ilişki yakınlaşmanın ötesine geçmiş demektir; diğer deyişle bu devletler ilişkilerini bir güvenlik topluluğu yönünde kotarıyorlar demektir.

Kupchan'ın tek taraflı ödün ile karşılıklı sakinim safhaları iki devlet arasındaki ilişkilerin Hobbes'çu realistten Locke'çu liberal mantığa evrilmesi potansiyeline işaret etmektedir. Bununla birlikte, burada değinilmesi gereken bir kaç önemli husus bulunmaktadır; birincisi, bu türden eylemler her zaman eşit askeri ve de ekonomik kapasiteye, ya da benzer iç siyasal düzene sahip olan devletler arasında cereyan etmemektedir. Kupchan (2010: 40) bu sürecin genelde dominant devletin istikrar ve güvenlik arayışları doğrultusunda ve liderliğinde ilerlediğini belirtmektedir. Yani, uzun vadede yine dominant devletin tasarladığı bir güç dengesine varılması her zaman mümkündür, ki bu genelde yakınlaşmaya muhalif kesimlerin genelde ifade ettikleri anlaşılabilir bir endişedir. Bu aşamada devlet eliti maksatlı bir biçimde kökleşmiş düşmanlığa yer vermeyen yeni bir anlatıya öncülük etmek durumundadırlar.

Bunları izleyen aşamalar pratiğin sosyal realiteyi değiştireceği beklentisi üzerine kurulmaktadır. Toplumsal bütünleşme (societal integration) aşamasında yakınlaşma (rapprochement) safhasında başat rol oynayan diplomatik elitin yerini yavaşça ulusal bürokrasilere, ticaret odalarına, özel şirketlere, sivil toplum kuruluşlarına bırakacağı varsayılmaktadır. Böylelikle taraflar arasındaki toplumsal iletişim genişlemekte ve derinleşmektedir. Bu arada siyasal elit arasındaki temasları düzenli hale getiren kurumlar oluşturulmakta ve çıkarlar bireysel olmaktan çıkıp ortak algılanır hale gelmektedir. İlk iki aşamada çekinceleri olan bürokrasi ve ordu gibi çıkar gurupları artık süreci aktif bir biçimde desteklemektedirler (Kupchan, 2010: 47).

Bu arada, ikili ilişkilerde varılan düzeyi hali hazırda varolan, ya da oluşmakta bulunan kuşatıcı bir normatif düzenin parçası olarak resmeden bir siyasal söylemin de güçlenmekte olduğu düşünülmelidir. Bu gerek içeride dış dinamiklerin iç siyasal dinamikler üzerinde artan etkisi nedeniyle, gerekse söz konusu süreci destekleyen diğer güçlerin derinleşen angajmanlarından kaynaklanacaktır. Siyasal elit artık muhalif gurupları etkisiz kılacak daha aşkın ve meşru hedefleri gösterebilme imkan ve şartlarına kavuşmaktadır. Bu aşamada artık tüm kurumlarıyla iki toplum arasında itimat (trust) nihai bir biçimde kökleşmekte, "ötekileştirme" (othering) yavaşça sona ermektedir. Daha iyimser bir bakışla, Deutsch'un da ifade ettiği üzere bir "ortak toplum" ve "bizlik" bilincinin temelleri atılmaktadır.

Kaçınılmaz olarak üçüncü aşama evrensel, ya da alt-sistemik normatif ilkelere uyum gösterme sorumluluğuna dair bilincin devlet eliti ve toplumun önemli bir kısmını içeren biçimde yaygınlaşmasından

destek almaktadır. Her ne kadar Kupchan'ın yaklaşımı iki devlet arasındaki ilişkileri baz almaktaysa da, aslında söz konusu aşamaya gelindiğinde bu devletler kaçınılmaz olarak benzer problemleri yaşayanlar için evrensel bir model oluşturmaya başlamaktadırlar. Kupchan'a (2010: 29) göre aslında bu devletler aynı zamanda savaşın tahayyül bile edilemediği bir istikrarlı barış bölgesi yaratmaktadırlar. Böylelikle, Kupchan'ın bu tezinden hareket edildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür;

a) artık bu aşamaya ulaşmış devletler aralarındaki istikrarı daha geniş bir coğrafyaya yayma potansiyeline kavuşmaya başlayabilirler, ki bu durumda en azından ikili ilişkilerde dominant olan devlet ya da her ikisi birden alt sistemik düzeyde önemli aktörlere dönüşebilirler;

b) söz konusu devletler benzer şartları oluşturmuş daha geniş bir devletler topluluğuna –daha doğru deyişle, "daha geniş bir güvenlik topluluğuna"- coğrafi kısıtlar olmaksızın dahil olma potansiyeli göstermeye başlayabilirler (Higgot-Nossal, 2002: 68-69). Hatta bu daha geniş topluluk bu devletleri doğal üyeleri olarak algılamaya başlayabilir, ki bu durumda etkilerini kısıtlı bir bölgenin ötesine yayma kapasitesine kavuşabilirler.

Bu durum çok şaşırtıcı değildir, çünkü teorik olarak güvenlik toplulukları veya birlikler (union) sağlayabilecekleri güvenlik, refahın yanısıra üye devletlerin mevcut kapasitelerinin çok ötesinde küresel ya da bölgesel roller üstlenmelerini mümkün kılmaları nedeniyle idealize edilmektedir. Öte yandan, bu süreç zaten söz konusu amaçlar doğrultusunda dominant olan tarafça başlatılmış –hatta yönetilmiş - olabilir. Keza Kupchan da yukarıda yakınlaşma sürecinin genelde pozisyonu kuvvetli tarafça başlatılmakta olduğunu altını çizmektedir. Bu durumda aslında iki taraf da kazanmaktadır, ama dominant taraf daha avantajlı görünmektedir.

Kupchan (2010: 52) dördüncü aşama olan "anlatı/kimlik değişimine" Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere arasındaki ilişkilerin iyi bir örnek teşkil ettiğini belirtmektedir. Buna göre iki devlet arasında geçmişteki rekabetin yerini ortak ataların varlığı, ırksal yakınlık, ortak Anglo-Sakson değerlerin içeriğine dair tartışmalar ile olası bir savaşın kardeş katli olacağına dair yaygın kanaat almıştır. "*Güvenlik topluluğu*" aşamasına ulaşmış bu topluluklarda bayrak ve ulusal marşlar söylemdeki bu değişikliklere eşlik etmektedir. Bu yeni dil ve semboller sadece resmi enstrümanlar ile değil, film endüstrileri, akademiler, yazarlar, çıkar gurupları, şirketler, kiliseler, kanaat önderleri ve

hatta sıradan insanlar aracılığıyla yaygınlaştırılmakta ve tutunmaktadır. Öyle ki, iki taraf arasındaki kısır-erimli stratejik anlaşmazlıklar ortaya çıktığında bile –örneğin 1958'deki Suveyş krizinde olduğu gibi- söz konusu anlatı silikleşmeyebilmektedir. En önemlisi bu iki devletin Atlantik güvenlik topluluğunun çekirdeğini oluşturdukları gerçeğidir. Nihayetinde bireyle-re aynı toplumun parçası olduğu kanaatini kazandıran bir toplumsal anlatının varlığı istikrarlı barışın son aşamasını teşkil etmektedir. Bu aşamada topluluklar tek bir siyasal çatı altında toplanmaktadır. Bununla birlikte, birlik aşaması bu çalışmada tartışmanın dışında tutulmaktadır.

2.4. Köklü Çatışmalar ve İstikrarlı Barış

Kupchan'ın yaklaşımının en dikkat çekici yanı bu aşamaların aynı zamanda iki devlet arasındaki uzlaşmanın aşamaları olarak resmedilmesidir. Uzlaşma taraflar arasında şiddetin sona ermesinden sonra barışın devam ettirilmesi açısından bir gereklilik olarak görülmektedir. Hatta Bar-Tal ve Bennink (2004: 30) uzlaşmanın tek başına istikrarlı barışı kuran süreç olduğunu belirtmektedirler. Fakat, istikrarlı barış ve uzlaşma arasındaki ilişki yadsınamaz olsa da bu hususta cevaplanması gereken bazı sorular bulunduğu görülmektedir. Örneğin, yine Bar-Tal ve Bennink (2004: 13) her tür çatışmanın uzlaşma gerektirmediğini, uzlaşmanın uzun bir sürece yayılan, tarafların içerisinde sosyalleştiği, ölüm-kalım meselesi olarak görülen (zero-sum) köklü (intractable) çatışmalar için söz konusu olduğunu belirtmektedirler. Kupchan'ın yaklaşımına dönülecek olursa, uzlaşma olgunlaşmış haliyle ancak istikrarlı barışın ilerlemiş aşamalarında teşhis edilebilir bir olgu görüntüsü vermektedir. Bu açıdan bakıldığında aralarındaki yakınlaşmayı ileri seviyelere taşıdıkları düşünülen iki devletin, ya da devletlerin aralarında bu türden çatışmaları çözme yolunda önemli adım attıkları gözlenebilmelidir. Diğer deyişle, büyük çoğunluğun Bar-Tal ve Bennink'in öngördüğü gibi "çatışmaya, taraflar arasındaki ilişkilerin doğasına ve tarafların kendilerine dair motivasyonları, amaçları, kanaatleri, tutumları ve de duyguları değişmeye başlamış olmalıdır. Ama, çok daha önemlisi, her şeyden önce taraflar arasında uzlaşmayı gerektiren türden bir köklü çatışmanın varolması gerekmektedir (Bar-Tal-Bennink, 2004: 20-23).

Köklü çatışma farklı terimlerle ifade edilmektedir; fakat aşağı yukarı tüm tanımlar Kriesberg'in işaret ettiği gibi sürekliliği, yıkıcılığı ve de çözüme karşı direnci (aktaran Coleman, 2006: 534) nedeniyle bu tür çatışmaları diğerlerinden ayırmaktadırlar. Öte yandan, köklü çatışmalar uluslararası sistemin

başat aktörü devlet ile insan topluluğu olarak ulus arasındaki farkı silikleştirmektedir, ki bu meselelerin analizini karmaşıklaştırmaktadır. Çünkü gerek realist gerek de liberal görüş tezlerini belirli durumsallıklarda devletlerin izleyeceği tutumların önceden tahmin edilebilir olduğuna, yani aktörlerin rasyonel davrandığı varsayımına dayandırmaktadırlar. Bununla birlikte, köklü çatışmalar söz konusu olduğunda duygusallık ile rasyonellik arasındaki ayrım ortadan kalkabilmektedir (Coleman, 2006: 539). Dikkatli bakıldığında Kupchan'ın istikrarlı barış sürecinin ilk iki aşamasında üzerinde anlaşmaya varılan çatışmalar ağırlıklı olarak jeopolitik meselelerden kaynaklanmaktadır, ve devletler bu çatışmanın sürmesi ve de yakınlaşma arasında fırsat maliyeti muhasebesi yaparak süreci ilerletmektedirler. Bununla birlikte, köklü çatışmalar maddi maliyet ne olursa olsun tarafların çözmeye yanaşmadıkları türden anlaşmazlıklardır ve kaçınılmaz olarak Kupchan'ın istikrarlı barış açısından çıkış noktası kabul ettiği karşılıklı etkileşimden (interaction) çok daha fazlasını gerektirmektedir. Bu nedenle, bu tür çatışmalarda rasyonel hareket etmek durumunda olan diplomatik karar vericiler doğal olarak daha büyük bir baskıyla karşılaşmaktadırlar. Bu durumda uzlaşma iki devlet arasındaki ilişkileri aşan, ya da kuşatan daha geniş bir habitatın dinamikleriyle daha fazla ilintili gibidir.

Yukarıda da işaret edildiği üzere, iki devlet arasında yakınlaşma bu devletleri alt-sistemik başat aktörler haline getirdiğinde ya da daha geniş bir jeopolitik rol oynama kapasitesine kavuşmalarına yardımcı olduğunda durum değişmektedir. Bunun nedeninin aradaki köklü çatışmanın ilişkilerin derinleşmesine ciddi bir engel olduğunun taraflarca kanıksanması olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu noktada iki farklı durumsallık ortaya çıkmaktadır; söz konusu devletler köklü çatışmayı "belirsiz bir süreliğine" dondurabilirler ya da köklü çatışmayı çözmek adına harekete geçebilirler. İlginç olan nokta, çatışma çözümlene disiplini literatüründe her iki durumsallığın da eşit derece de muteber kabul edilmesidir (Massey, 2009; Kriesberg, 2004). Bununla birlikte, gerek istikrarlı barış yaklaşımı gerekse çatışma çözümlenmeye dair yaklaşımlar sürecin kolaylaştırıcı faktörleriyle ilgili argümanlara bakıldığında mesele bambaşka bir mecra akmaktadır.

Birincisi, köklü çatışmaların "belirsiz bir süreliğine ertelenmesi" bunların politize edilmesi, diğer deyişle bilinçli bir biçimde siyasal tabu haline getirilmesi anlamını gelebilmektedir. Örneğin, Nazi Almanyası ile Sovyetler Birliği güç politikası çerçevesinde birbirleriyle yakınlaşırken aralarındaki köklü çatışmalarla

İlgili her türlü toplumsal tartışmaya karşı bilinçli sansür politikaları uygulamışlardır. Yani demokratik olmayan devletler arasında uzlaşma sürecine kuşkuyla bakılmalıdır. İkincisi, uzlaşmaya dair yaygın görüş sürecin karşılıklı diplomatik kadronun çok ötesinde karşılıklı topluluklar tarafından sahiplenilmesini ve bilimsel ile duygusal değişikliklerin yine karar verici elite sınırlı kalmaması gerektiğini öngörmektedir. Yani, demokratik devletler de böylesi bir sansür olmadığı gibi, bu kadar hayati konular hakkında geniş katılıma açık canlı bir tartışmanın cereyan etmesi son derece mümkündür. Böylelikle, uzlaşma köklü çatışmanın her iki tarafta geniş bir kitlenin katılımıyla, cesur bir biçimde ele alındığı, irdelendiği ve her yönünün aydınlatıldığı, böylelikle Lederach'ın (1999) değişimiyle tarafların sonucunda "iyileştikleri" bir sürece dönüşme eğilimi gösteriyor olmalıdır.

Bu durumda, iki devlet arasındaki uzlaşma süreci ile bu devletlerin yukarıda bahsedilen ne tür alt-sistemik aktörler olmaya soyundukları, ya da ne türden bir geniş topluluğun üyesi haline gelmeyi çıkarlarına uygun buldukları meselesi arasında bir paralellik olduğundan bahsedilebilir. Bir örnek verilecek olursa, İran ve Suriye gibi iki otoriter rejim arasında yakınlaşmaya paralel olarak gelişebilecek bir uzlaşma süreci ile AB üyesi olmayı hedefleyen Türkiye ile Ermenistan arasında 2000'li yılların başındaki süreci birbirinden ayırmak gerekmektedir. Keza, ikincisi, bu çerçevede uzlaşma sürecinin önkoşullarını ve kolaylaştırıcı yapısal faktörlerini, yine yukarıda tartışılan görüşlerle paralel bir biçimde, tekrar anlamlı bir biçimde konumlandırmayı kolaylaştırmaktadır. Daha da önemlisi, yine bu çerçevede uzlaşma ve ilgili devletleri kuşatan normatif düzen arasındaki bağlantılar daha net bir şekilde tanımlanabilmektedir.

2.5. İlk Eşik: Aktif Tatmin Safhası

Devletler arasında uzlaşmanın ön koşullarına dair görüşler çeşitlidir. Pek çok yazar uzlaşmayı taraflar arasında silahlı çatışma bittikten sonra izleyen sürecin kalıcı olması için elzem bir süreç olarak görmektedir. Bununla birlikte, uzlaşma çatışma-sonrası dönemde kaçınılmaz olarak gelişen bir süreç değildir; yani tarafların barış görüşmelerine girişmeleri, hatta bir barış anlaşması imzalamaları durumunda dahi çatışmanın tekrar alevlenmeyeceği garanti değildir. Devletler arasında yakınlaşma açısından eşğin "negatif barış" (Kacowicz, 1997) ya da bazen "soğuk barış" (Ericson, 2000: 85-96; aktaran Kupchan, 2010: 115) olduğunu söylemek mümkündür. Negatif barış artık taraflar arasında şiddet kullanımının formal anlamda mevcut olmadığı bir durumsallığa işaret

etmektedir. Daha basitçe, diplomatik çerçeveden bakılacak olursa, negatif barış istikrarlı değildir, çünkü aslında tehdit, ittifaklar, caydırıcılık, kapasite sorunu ve benzerleri ile ilintili olarak oluşan devletlerarası karşılıklı güç dengelerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Sorun bir şekilde elde edilen barışın yukarıda belirtilen zorlayıcı etmenler olmadan nasıl devam ettirileceğine dairdir ki istikrarlı barış kavramı buna bir cevap olarak geliştirilmiştir.

Basitçe, bu açıdan bakıldığında devletlerin vardıkları formal anlaşmanın niteliği önem kazanmaktadır. Taraflar ateşkesin sağlanmasının yanısıra, tarafların söz konusu anlaşmanın uygulaması sırasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmekle yükümlü kıldıkları kurumlar ya da mekanizmalar yaratabilir, seferberlik halinin sona ermesi ve de silahlı kuvvetlerin dağıtılması, silahsızlanma, silahlardan arındırılmış bölgeler oluşturulması gibi güven artırıcı önlemler de alabilirler. Bununla birlikte, pek çok yazar anlaşmadan dolayı duyulan *karşılıklı tatminin* şiddetin tekrar tırmanmasını önlemeye yönelik güven arttırıcı tüm önlemlerden daha önemli olduğunun altını çizmektedir. Örneğin Kelman, çıkar kavgaları azaldığında, taraflar birbirlerinin farklılıklarını tanıyıp saygı duyduklarında, birbirlerine güvendiklerinde ve olası çatışmaları yönetmek üzere mekanizmalar oluşturduklarında "pozitif barışın" sağlanacağını belirtmektedir (aktaran Bar-Tal-Bennink, 2004: 20).

Öte yandan, Kacowicz'e (1998: 49; 2000: 30) göre karşılıklı tatmin barışın sağlamalaştırılması açısından yeterli değildir, ötesinde anlaşmanın yaratmış olduğu yeni statüko tarafları "aktif bir biçimde tatmin" (active satisfaction) ediyor olmalıdırlar. Yani, örneğin taraflar yalnızca yeni sınırları kabul etmekle kalmamalı, daha da ötesinde bunları koşullar değiştiğinde dahi muhafaza etmekle kendilerini yükümlü hissetmelidirler. Bu ise karar vericilerin kendi egemen devletlerinin sınırları içinde yabancı popülasyon görmek istemedikleri ve de eldeki kaynaklardan kendi toplumunu en maksimum düzeyde yararlandırmak niyetinde oldukları durumlarda ortaya çıkmaktadır. Böylelikle, Kacowicz devletlerin durum lehlerine değişse bile karşı tarafın aleyhine hareket etmekten imtina ettikleri bir durumu ifadelendirmektedir. Dahası, Kacowicz'in aktif tatmin kavramı iki devlet arasında uzlaşma sürecinin başlatılması açısından gerekli eşği çok iyi ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, metaforik olarak uzlaşma yakınlaşmaya oranla daha yüksek bir *kaynama eşğine* sahip gibi görünmektedir. Fakat Kacowicz söz konusu tanımında aktif tatminin kolaylaştırıcı yapısal faktörlerine referans vermemektedir.

Öyleyse, durum lehine değiştiğinde dahi karar alıcıların karşı tarafa karşı harekete geçmelerine engel olan, ya da böyle bir siyasal eylemi meşru kılmayan faktörler, Kacowicz'in belirttiğine ilave olarak, nelerdir? Klasik liberal görüş bu durumsallığın yapısal dinamikleri hakkında ikna edici tezler geliştirmiştir. Örneğin, Kant, Schumpeter, Paine gibi yazarlar savaşın ortadan kaldırılmasının ancak *demokrasinin* otokrasinin ve *serbest ticaretin* de otarşinin yerini almasıyla mümkün olabileceğini savunmuşlardır (Burchill, et.al.,2005: 58-59). Özellikle Kant, Paine ve Doyle savaşların temsil niteliği taşımayan elitler yüzünden çıktığının altını çizmişler, karar vericilerin halka karşı hesap vermek zorunda oldukları ve bireysel özgürlük ile hakların korunduğu rejimlerin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla savaşların sona ereceğini öngörmüşlerdir (Elias-Sutch, 2007: 70-71). Liberal görüş ayrıca ekonomik aktivitelerin de popülasyonları çevreleyen fiziksel sınırlara tabi olmasının uluslar arasında karşılıklı empatinin oluşmasına engel teşkil ettiğini belirtmişlerdir. Karşılıklı bağımlılık (interdependence) gibi modern yaklaşımlar da temelde aynı mantık üzerine inşa edilmişlerdir; ancak Keohane (1984) gibi yazarlar devletleri kısıtlayan ortak beklenti ve çıkarlardan örülen rejimler ile bunları görünür kılan ve kılavuzluk yüklenen kurumları öne çıkarmışlardır. Soğuk Savaşın bitişini izleyen dönemde Fukuyama (1992) ivme kazanması beklenen ekonomik karşılıklı bağımlılığın savaşı bir diplomasi aracı olmaktan çıkaracağını savunmuşlardır.

Aslında bunlar iki devlet arasındaki uzlaşma sürecinin yapısal dinamikleri hakkında anlaşılabilir bir analizi yapmaya yeterince imkan vermeyecek kadar toptancı (holistic) yaklaşımlardır. Birincisi, bu yaklaşımlar "genel fayda" üzerinde dururlar ve de örneğin yine bu yaklaşımlar ışığında iki devlet arasında karşılıklı gelişen ticari ilişkilerin bir uzlaşma sürecine ne kadar etkisi olacağını tayin etmek hala zor olabilir. Şüphesiz iki devlet arasında karşılıklı ekonomik ilişkilerin sunduğu karlılık ve bunun harekete geçirdiği grupların yarattığı baskı ahde vefayı da güçlendirecektir. Fakat bunun her zaman tek başına ilişkilerin pozitif yönde gelişmesini sağladığını söylemek güçtür. Örneğin, 1983 yılında Hindistan ve Pakistan arasında ticari, teknolojik işbirliği, seyahat ve turizm konularında eşgüdüm sağlayacak ortak komisyon kurulmasına dair anlaşmanın Keşmir sorununun çözümüne verdiği katkı tartışmalıdır (Kupchan, 2010: 24; Bar-Tal-Bennink, 2004: 25).

Öte yandan, ekonomik işbirliğinin giriftleşmesine imkan verecek yapısal koşulların ancak söz konusu devletlerin tarım ekonomilerinden sanayiye dayalı

ekonomiye geçmekte başarı göstermelerine bağlı olarak oluştuğu düşünülmelidir. Mal ve hizmetlerin üretiminde karmaşık iş bölümü ve de çeşitlilik olmaksızın ekonomik ilişkilerde farklı işbirliği kanallarının açılması da mümkün olmayacaktır. Demokratik barış yaklaşımı kesintisiz barışın sağlanmasında ülkelerin demokratiklikleri yanı sıra sanayileşmişliklerine de bilinçli bir vurgu yapmaktadır. Daha yukarıdan bakıldığında, söz konusu devletler diğerlerine göre çok daha ileri derecede modernleşmişlerdir. Bu bağlamda, yukarıdaki görüşlere uyan uzlaşmanın sanayileşmiş, demokratik ya da hızla sanayileşen ve de demokratikleşen taraflar arasında mümkün olabileceği düşünülmelidir.

Demokrasi ile karmaşık işbirliğine dayalı ekonomik yapının varlığı Rosecrance'ın (aktaran Burchill, 2005: 65) ifade ettiği üzere devletlerin fethetme iştahlarını körelten unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Buradan itibaren modern devlet ve ekonominin doğuşuna ve yapısına dair yaklaşımlar diğer asli unsurların neler olabileceği konusunun aydınlatılmasında yardımcı olacaktır. Keza uzlaşma yaklaşımında da bu tartışmayı görmek mümkündür. Söz konusu ulusların sivil siyasal kültür seviyeleri, etnik farklılıkların ortak vatandaşlık kimliği potasında ne derece eritilebileceği, din ve devlet işlerinin birbirinden ne derece ayrıldığı, hukukun üstünlüğü hususlarının da ayrıyetten değerlendirilmesi gerekmektedir (Shore 2009; Helmick-Petersen, 2002; Murphy, 2010). Bir başka mesele, tarafların ne derece benzeştiklerine dairdir. Örneğin, söz konusu devletlerde uluslararası örgütlerin ölçekte olduğu demokratik temsil, insan ve azınlık haklarına saygı, basın ve ifade özgürlüğü, kadın erkek eşitliği, yanı sıra kişi başına milli gelir, eğitim ve benzerlerinin seviyelerinin yakın olması gerektiği düşünülmelidir.

Böylelikle, aktif tatmin safhasına ancak tarafların yukarıda belirtilen vasıfları edindikleri takdirde düşünülebilecek bir durumsallık gibidir. İkincisi, yukarıda da belirtildiği üzere, bu sürecin içine girmiş her modern –ya da modernleşmekte olan- devletin diğer bir devletle herhangi bir konuda uzlaşma sürecini geliştirmek ve daha ileri bir safhaya gitmek üzere potansiyele sahip olduğu görülebilir. Kupchan'ın tartışmasına dönülecek olursa, bu devletler bir istikrar ve güvenlik mıntıkası oluşturmuş durumdadırlar. Bununla birlikte, aktif tatmin, devletlerin özellikle köklü, değer-esaslı çatışmalarını çözmek adına büyük enerji harcadıkları bir safha olmayabilir. Hiç kuşkusuz süreç devletler arasındaki yukarıda belirtilen karakteristikler açısından benzeşmenin derecesine, ilintili olarak da resmi ya da resmi olmayan ilişkilerin sıkılaşmasına bağlı olarak derinleşme potansiyeli gösterecektir. Bu

aşamada, devletler arasında ekonomi, ticaret, teknoloji, eğitim, turizm, kültür ve benzeri hususlarda işbirliğini geliştirecek ikili anlaşmalar yapılacak ve hatta ortak kurumlar oluşturacak derecede ilişkiler normalleşmektedir. Hatta taraflar karşılıklı saldırmazlık ve daha da ötesinde ikili ittifak anlaşmalarına dahi imzalarını koyabilirler.

Öte yandan, Deutsch'un başını çektiği transaksyonel yaklaşım ve paralelindeki işlevselci, rejimci/bölgeselci ve kurumsalçı görüşler bu aşamaya gelmiş devletlerin daha derin işbirliği, şeffaflık ve ortak amaç/politikalara doğru derinleşen bir ilişkiler ağına yakalanmış olduklarını belirtmektedir. Adler ve Barnett'in (1996) "başlangıç" (nascent) ve yükseliş (ascendant) safhalarındaki güvenlik toplulukları Kupchan'ın yaklaşma süreciyle önemli benzerlikler göstermektedir. Buna göre devletler güvenliklerini arttırmak amacıyla ilişkilerini koordine etmeye başlayabilir, ilişki kurmalarından dolayı oluşan işlem maliyetlerini (transaction costs) azaltabilir ve de karşılıklı edimlerini yoğunlaştırmaya yönelebilirler. Bu safhada karşılıklı güvenlik sorunları, ticari ilişkilerin artışının potansiyel getirisi ve hatta benzer kimlikler yardımcı faktörler olarak göze çarpmaktadır. İkinci safha, yani "yükselen" (ascendant) safhasında bağlantılar çeşitlenmekte ve derinleşmektedir. Taraflar saha sıkı askeri koordinasyonu sağlayacak yeni kurumlar oluşturabilmekte ve böylelikle güvenlik ikileminin önemli derecede önüne geçebilmektedirler. Yeni bilişsel yapı ve paralelinde gelişen ortak kimlik barışçıl değişimi daha kavranılabilir ve de arzu edilir hale getirmektedir. Bu aşamada formal ilişkileri doğrudan popülasyonlar arasında cereyan eden gittikçe giriftleşen informal ilişkiler tamamlamaktadır. Artık topluluklar birbirini dost addetmektedir ve yaşam biçimleri benzeşmeye başlamaktadır. Ayrıca, derinleşen ilişkiler, kolektif kurumlarda ortaklık tarafların birbirlerine karşı itimatlarını (trust) arttırmaktadır.

Bununla birlikte, tüm bu görüşler köklü çatışmaların inanılmaz direncini ihmal eder görünmektedirler. Aslında tam bu aşamada, aradaki derin anlaşmazlığın yakınlaşmayı bir güvenlik topluluğuna evirmek açısından çok önemli bir engel haline gelmesi ihtimali hayli yüksektir. Öte yandan, bir yanda da, yakınlaşmanın potansiyel getirilerini gerçeğe havale etmek, hatta daha ileriye gitmek seçeneği bulunmaktadır. Bu durumda tarafların bölgesel çıkarlar, parçası olunmak istenen devletler topluluğuna ya da bu topluluğu yöneten normatif düzene kabul ve köklü çatışma ile hesaplaşmadan oluşan bir denkleme çözüm bulmaları gerekecektir. Yukarıda belirtildiği üzere, bu devletler demokratik düzen ve ekonomik kalkınma-

ları ile oluşturdukları istikrar ve güvenlik mıntikasını yakın çevresindekileri de kendilerine benzeterek genişletmek ve bu yolla bölgesel güç rolü üstlenmek isteyebilirler. Ama daha da önemlisi, taraflar içinde yeralmak istedikleri, ya da dışında kalmayı kesinlikle çıkarlarına aykırı buldukları normatif düzene aralarındaki bu tür çatışmaları çözmeden dahil olmayacaklarına kanaat getirmiş olabilirler. Diğer deyişle, bu konuda dahil olmak istedikleri devletler kulübünün koşulluluk politikalarıyla yüzleşmek zorunda kalmış olabilirler. Boulding'in istikrarlı barış ya da Bull'un uluslararası toplum (international society) yaklaşımlarında belirttiği gibi, böylesi bir devletler topluluğunun parçası olmak ortak normlar, teamüller, değerler ve ideallere eklenmeyi gerektirecektir.

2.6. İkinci Eşik: Kesif (Thick) ve İnce (Thin) Normatif Düzenler Bağlamında Devletlerarası Uzlaşma

Cassese ve Falk gibi yazarlar uluslararası normatif düzenin güç dengesi ya da toplumsal sözleşmeyi esas alan iki zıt biçimde kavramsallaştırıldığını belirtmektedirler (Falk, 2000; Carlsnaes, 2003). Anlaşılacağı gibi, birincisinde devletlerin arasındaki ilişkiler daha çok güvenlik ve materyalist amaçlar doğrultusunda rasyonel seçim ve pragmatizm etrafında açıklanmaya çalışılırken, ikincisinde uluslararası sistem egemenliklerden oluşan adacıklardan ziyade izafi sınırlarla bölünmüş, mikro toplumsal dinamiklere tabi büyük bir insan topluluğu olarak görülmektedir.³ Öte yandan, liberal, tarihsel ve sosyolojik kurumsalçı görüşler, bölgeselcilğe dair yaklaşımlar ve inşacı görüşler ise ortak bir aidiyet duygusunun dahi kendini belli ettiği egemenlik sonrası (post-sovereignty) kesif (thick) normatif düzenin (Maull, 2005) dinamiklerini daha detaylı bir biçimde açıklamaktadırlar. Bu durumda söz konusu devletlerin içinde buldukları, ya da oluşturmaya başladıkları ya da dahil olmayı çıkarlarına uygun gördükleri normatif düzenin inceliği ya da kesifliği tarafların çatışmalarını ele almaları açısından belirleyici olacaktır.

Bull'un nazarında devletlerin başat rol oynadıkları bir dünya politik sistemi (world political system) yeterince idealistken, onun fikirlerinden yola çıkan özellikle İngiliz ekolü yazarları devletleri başatlıktan çıkararak ve sosyal biçimde inşa edilmiş dünya toplumu (world society) çitayı yükseltmektedirler. Bu iki yaklaşım temel olarak ya da en azından çıkış noktasında söz konusu toplumda ortak kültürün, ya da daha doğru deyişle "benzeşikliği" yapıcı işlevine işaret etmektedir (Buzan, 2004: 30-45). Yine bu iki görüş devlet sistemlerindeki ortak normlar, kurallar ve ku-

rumların hali hazırdaki ya da potansiyel işlevleri konusunda birbirlerinden ayrılmaktadır. Buzan, Mayall, Jackson gibi yazarların çoğulcu-dayanışmacı normatif sistem tanımlaması ince-kesif normatif düzen tanımlarına paraleldir (Buzan, 2004). Buna göre ince normatif düzen kurallarının egemen devletler tarafından konulduğu, insan toplulukları arasındaki siyasal ve kültürel farklılıklar ile mesafenin korunduğu bir düzendir. Burada diplomasi devletlerin anarşik düzen altında birlikte varolmaları için gerekli olan uluslararası düzenin ve gerekli asgari işbirliğinin sağlanması için kullanılan bir enstrüman olarak belirmektedir.

Kesif normatif düzende ise egemenlikler ortadan kalkmadan farklı birliktelik biçimleri –örneğin Avrupa Birliği- ortaya çıkabilmektedir. Bu düzen içinde “diplomasi toplumlar arasında örtük ve içkin dayanışma, çıkar ile değerleri gerçekliğe dönüştürme, hayata geçirme rolü üstlenmektedir” (Buzan, 2004: 47). Devletler bu aşamada güç kullanımı üzerinde kısıtlar getiren ve devletler ile vatandaşlar arasındaki ilişkilerde geçerli medeni standartları (örneğin, insan, azınlık hakları, demokratik temsil vb.) belirleyen normları, kuralları ve kurumları içselleştirmektedirler. Anlaşılabileceği üzere kesif normatif düzeyde ortak kültür norm ve kurallara bağlılığın ötesinde örneğin ortak aidiyet ya da kimlik dahil olmak üzere diğer öğeler vasıtasıyla kendini belli edebilmektedir. Tahmin edileceği üzere bu düzende içişlerine karışmama ilkesi (non-intervention) metamorfoza uğramaktadır ve devletler arasındaki ilişkilerde temel norm vasfını kaybetmektedir. Son olarak, bu normatif düzen içermecidir (inclusivist), ve genişleme eğilimi göstermektedir.

Devletler arası köklü çatışmaların uzlaştırılması ile söz konusu devletlerin parçası olmaya niyet ettikleri ya da başladıkları normatif düzenin yoğunluk seviyesi arasında paralellik olduğu akla yakın bir iddia olarak görülmelidir. Aktif tatmin safhası devletler arasındaki özellikle ekonomik anlamda bağlantıların ve dolayısıyla da sosyal bağların yeniden canlanmasına, çeşitlenmesine ve de güçlenmesine hizmet etmektedir. Uzlaşma yaklaşımında ise, karşılıklı yoğun formal ve informal iletişim sayesinde köklü çatışmaya dair inisiyatiflerin devlet elitinden daha geniş bir toplumsal tabana doğru yayılacağı umulmaktadır. Bununla birlikte, yine de sürecin başlayıp başlamadığı ancak tarafların karşılıklı ya da tek taraflı diplomatik açılımlarına bakılarak teşhis edilebilmektedir. Bunun nedeni, bu türden diplomatik açılımların karşı tarafa –ve de üçüncü taraflara- ilk olarak varolan statükonun kayıtsız şartsız kabul edildiği mesajını vermesidir. Yukarıda da işaret edildiği üzere ince normatif düzende diplomasi devletlerin maddi çıkarlarını elde etmeleri-

ne aracılık etmektedir. Bu bağlamda, uzlaşma yönlü diplomatik açılımların ardında pragmatik sebeplerin bulunduğu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle taraflar uzlaşmaya yönelik diplomatik edimlerinin; jestler, tek taraflı ya da karşılıklı açıklamalar, bildiriler hatta belki ortak komisyon tekliflerinin, getiri ve götürülerini titizlikle tartıyor olmalıdırlar.

Diplomatik girişimlerin ve jestlerin ikili ilişkilerin ötesinde normatif düzene dönüş ya da daha kesif bir normatif düzenin parçası olabilmeye isteği ve liyakatını ispatlamak gibi daha geniş ölçekli beklentilerden kaynaklandığı örnekler göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, örneğin, Alman Şansölyesi Willy Brandt'ın 1970 yılındaki Polonya'ya yaptığı resmi ziyareti sırasında Varşova'daki eski Yahudi gettosunun önünde Almanya'nın soykırımdaki rolünden dolayı özür dilemesi hiç kuşkusuz bu türden bir diplomatik eylemdir. Ross'a (2004) göre bu diplomatik jestin politik ve de pragmatik sebepleri bulunmaktadır. İlki Almanya'nın uluslararası topluma kabul sürecini hızlandırmaktır ki bunun Almanya açısından önemli ekonomik getirileri –özellikle ABD ile olan ilişkilerinde- bulunmaktadır. İkincisi, Alman halkının Nazi mirasını reddetmesi, suçlarını afişe etmiş olması, böylelikle de bu ağır suçun sorumluluğundan gelecek jenerasyonları kurtardığına ikna olmasıdır (Auerbach, 2004). Bu arada unutulmamalıdır ki, Brandt humanistliğinden çok devlet adamlığı ile anılmaktadır. Bir diğer örnek Güney Afrika'da Başkan de Klerk'in kendisinden önceki dönemdeki ırkçı politikaları (apartheid) nedeniyle siyah azınlıktan özür dilemesidir. Aslında bu özür iç politikanın ötesinde bir stratejinin parçasıdır; ayrımcı politikaları nedeniyle özellikle Soğuk Savaş sonrasında yalnızlaşmaya başlayan Güney Afrika'nın tekrar uluslararası toplulukla normal ilişkiler kurma isteğinin bir tezahürü olarak alınmalıdır (Bond, 2000; Wilson, 2001).

1990 yılında Almanya'yı ziyaret eden Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Vaclav Havel'in ülkesinin dünya savaş sonrasında güney Almanlara (Sudetendeutsche) yaptığı kötü muameleden dolayı özür dilemesi, ya da Polonya dışişleri bakanı Vladysaw Bartoszewski'nin Almanya'dan da olumlu karşılık gören karşılıklı stereotiplerin kırılmasına yönelik bir süreç başlatılması talebi yine varolan daha kesif bir normatif düzene –metaforik olarak Avrupa'ya- dönüş talebinin, isteğinin samimiyeti ile alakalıdır. Polonya bir jest daha yaparak daha önceden Almanlaşmış Polonyalılar diye tanımladığı azınlığın Alman kimliğini kabul etmiştir; ki bu azınlık daha sonra iki ülke arasında köprü rolü üstlenecektir (Ross, 2004: 203-204). Çekler ve Almanlar birbirlerinden resmi olarak 1997'de ve daha sonra 2003'te –Birliğe dahil olmadan bir yıl önce- özür di-

lemişlerdir (Auerbach, 2004: 149). Çekoslovakya ve bilhassa Polonya aslında bu politikalarının karşılığını almışlardır; önce bu ülkeler aralarındaki sınırların değiştirilmeyeceğine dair anlaşmalar imzalamışlar, aradaki ekonomik ve sosyal ilişkiler artmaya başlamıştır. Nihayetinde Almanya bu ülkelerin AB'ye üyeliğinde ağırlığını koyacaktır (Cordell-Wolff, 2005).

AB'ye tam üyelik sürecindeki eski Demir Perde ülkeleri ile AB arasındaki ilişkiler de bu bağlamda değerlendirilebilir. Adler ve Barnett Doğu Avrupa ülkelerinin 1990'lardan sonra demokrasi ve piyasa ekonomisine geçtiklerini, AB'nin Kopenhag kriterleri çerçevesinde insan ve azınlık hakları, hukukun üstünlüğü gibi konularda benzer standartlara kavuştuklarını ve yaşam stillerinin birbirine benzemeye, diğer deyişle bir güvenlik topluluğuna evrilmeleri açısından gerekli şartların oluşmaya başladığının altını çizmektedirler (Adler-Barnett, 2002). Öte yandan, bu devletler aralarındaki köklü çatışmaları sona erdirip uzlaşmak için harekete geçmişlerdir. Örneğin, komünizmin çökmesinin ardından Romanya ve Macaristan arasındaki Transilvanya sorunu tekrar görünür hale gelmiştir. Fakat AB'nin 1990'ların başlarında Badinter Komitesini oluşturarak başlattığı koşulluluk politikası komşularla sorunların diyalog yoluyla çözülmesi ve azınlık haklarına riayet edilmesini gerektirdiğinden taraflar aralarındaki meseleyi bir süreliğine rafa kaldırmaya karar vermişlerdir (Tocci, 2007).

Öte yandan, 1990'ların başlarında Çavuşesku rejiminin bölgede yürüttüğü baskıcı politikalardan kaynaklanan sorunlara yönelik kilise başta olmak üzere kanaat önderlerinin yürüttükleri bir uzlaşma süreci göze çarpmaktadır (Romoccea, 2003). Ayrıca AB'nin koşulluluk politikası normalde sıkıntı yaratabilecek problemlerin -örneğin 1999 yılındaki Bulgaristan ve Romanya arasında öteden beri sorun olan Tuna üzerine ikinci bir köprü inşa edilmesi gibi-, hızla çözülmesini de sağlamıştır. Bu yıllar her iki ülkenin de NATO ve AB üyeliği açısından hayati önem taşıyan diplomatik gelişmelerin cereyan ettiği yıllardır (Kavalski, 2007). Diğer deyişle, her iki devlet açısından daha kesif bir normatif düzene, ya da bir güvenlik topluluğuna üye olma ihtimali çok kuvvetlenmiştir. AB'nin bölge ülkelerinin kendi aralarında bölgesel ekonomik ve siyasal işbirliği örgütlerini kurup işletmelerine verdiği ilham ve destek de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Diğer bir anlamlı örnek, Türkiye ile Ermenistan arasında 2001 yılında oluşturulan Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonudur. Türkiye her yıl Nisan ayında ABD ile ilişkilerin gerilmesine neden olan Kongre süreci ve tam üyelik müzakereleri öncesinde Avrupa Birliği'nin

(AB) koşulluluk politikaları nedeniyle ikili ilişkilerin normalleşmesine aracı olması planlanan komisyonun kurulmasına rıza göstermiştir. Bu süreçte özellikle AB'nin Türkiye'den bazı konuların politik tabu olmaktan çıkarılması yönlü talepleri ve de telkinleri önemli rol oynamıştır. Gerçekten de komisyonun kurulmasının ardından AB-Türkiye ilişkilerinde önemli bir gerginlik yaratabilecek bazı politik kararların -örneğin Fransa parlamentosuna sunulan 1915 olaylarına dair yasa tasarısı gibi- önüne geçilmiştir. Bununla birlikte, komisyonun çalışmaları kapalı kapılar ardında sürdürülmüş, yarı diplomatik niteliğini kaybetmemiştir. Böylelikle komisyon başlangıçta öngörüldüğü üzere geniş bir toplumsal katılımın desteğiyle teoride öngörülen biçimiyle bir uzlaşma sürecine öncülük edememiştir. Türkiye yine benzer bir diplomatik tavrı Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye'yi bölgesel güç statüsüne taşıma yönündeki politikaları paralelinde 2009 yılında canlandırmıştır. Bununla birlikte, gerek AB'nin Türkiye'yi tam üyelikten uzak tutmaya yönelik politikaları, gerekse Türkiye'nin daha müstakil dış politika izleme niyeti nedeniyle bu girişim diplomatik jestlerden öteye gitmemiştir.

Sonuç olarak, yakınlaşmanın uzlaşmayı mümkün kılacak kadar ilerlemesi açısından ilk olarak iki devletin karar vericileri ile karar sürecine etki eden elit aktörler arasında söz konusu sorun çözüldükten itibaren bireysel politik ya da ekonomik amaçlara mukayeseli olarak çok daha rahat erişebileceklerine dair bir politik uzlaşmanın artık teşhis edilebiliyor olması gerekmektedir. İkincisi, taraflar duygusal tepki gösterme potansiyelini halen taşıyan kitlelere artık somut, elde edilebilir ve meşruiyeti tartışılmaz hedefler gösterebiliyor ve muhasebeye zorlayabiliyor olmalıdırlar. Tabii bu noktada inisiyatif üstlenen devlet adamlarının popülerlikleri ve karizmaları, pozisyonları -örneğin genelde sorumsuz cumhurbaşkanlarının konumunda olduğu gibi-, seçim takvimi, siyasal muhalefetin bölünmüşlüğü ya da birliği diğer önemli unsurlar olarak belirlemektedir. Her halukarda, bu aşamada kökleşmiş bir çatışmayı çözüme kavuşturmak adına hükümetlerin resmi bir tavır benimsemelerinin hatırı sayılır bir siyasal maliyeti beraberinde getirmesi hala mümkündür. Bu nedenle bu aşamada başlatıldığı takdirde uzlaşma inisiyatifi daha sakınlı bir biçimde yürütülmek zorundadır. Ya da daha doğru bir deyişle, uzlaşma yaklaşımında öngörülen tüm mekanizmaların; örneğin uzlaşma, ya da gerçek komitelerinin, devreye sokulduğu, iki taraftan da geniş sosyal katılımı geçmişteki yaraların ortak biçimde sarıldığı bir süreçten bahsetmek henüz mümkün olmayabilir.

Bu konuda belki de en iyi örnek, yine Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonudur (Phillips, 2005). Komisyon ABD'de başlayan ve de Cenevre'de devam ettirilen kapalı kapılar ardındaki görüşmelerin ardından oluşturulmuş, basına tanıtılmıştır. Taraflar çalışmalarını yine kapalı biçimde yürütmüş, kararlarını öncelikli olarak siyasal otorite ile paylaşmıştır. Aslında bu komisyon kanaat önderleri aracılığıyla uzlaşmanın toplumsal tabana yayılmasını öngören bir İkinci Bant Diplomasi (Track II diplomacy) sürecinin varlığına işaret etmektedir (Miall, et. al. 2000: 5-38) Bununla birlikte, komisyon sürecin tabana yayılmasını sağlamak bir yana, olası siyasal ve de kişisel sonuçları itibarıyla çok ürkek davranmıştır. Öte yandan, Türk tarafı 1915 olaylarının komisyonun gündemine getirilmemesi şartına sıkı sıkıya sarılmış, Ermeni tarafı da ABD'deki diasporanın da etkisiyle komisyonun asli görevinin aradaki soykırım tartışmasını çözüme bağlamak olduğunda ısrarını arttırmıştır. Sonuç itibarıyla, komisyonun önerisiyle Türk hükümeti Ermeni vatandaşlarına vize kolaylıkları sağlamaktan öteye herhangi bir ödüne yanaşmamıştır. Genel olarak bakıldığında, komisyon daha çok ABD ve Avrupa'daki Ermeni diasporasında geniş yankı bulmuştur; Türk kamuoyunun konuya aynı ilgiyi göstermiş olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu arada, komisyonun prefiksinde yer alan uzlaşma ibaresi kafaları karıştırmış gibidir. Ermeni tarafı çatışma çözümlene yaklaşımında öngörülen nitelikleri bu komisyonda aramıştır; fakat nihayetinde komisyon bir yarı-diplomatik girişim olarak kalmıştır.

Bahsedilen örnekler hali hazırda bir güvenlik topluluğunun üyesi olma ihtimalinin güçlendiği, ya da tarafların kendilerinin çekirdeğini teşkil ettiği genişleme eğilimi gösteren bir güvenlik topluluğu inşa etme kararlılığına ulaşması yukarıda tartışılan aktif tatmin eşiğinin ötesinde başka bir eşiğin daha varlığına işaret etmektedir. Gözlenebildiği kadarıyla gerçek bir uzlaşma sürecinin başlamak üzere olduğu izlenimini verecek girişimler, diplomatik jestler, söylemler, hatta yasal değişiklikler tam bu kritik dönemde dinamizm kazanıyor gibidir. Almanya'nın Batıya kendini kabul ettirmesi, Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye kabul edilme sürecinde olması, Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakerelerine girişmek üzere olması, tüm bunlar diplomatik anlamda kritik eşikler olarak dikkat çekmektedir.

Bununla birlikte, burada cevaplanması gereken bir diğer soru daha belirgin hale gelmektedir; bu eşik aşıldıktan, yani yakınlaşma süreci yukarıda bahsedilen nihai amaçlar elde edilene kadar olgunlaştıktan, diğer deyişle gerçek bir güvenlik topluluğuna evrildikten sonra, ya da devletler arzu ettikleri güvenlik topluluğunun bir üyesi olduklarında, aynı devletler ürkek

adımlarla başlattıkları uzlaşmayı teoride öngörüldüğü gibi geniş bir toplumsal tabana yaymakta mıdır? Diğer deyişle, AB üyesi olduktan sonra Çek Cumhuriyeti güney Almanlara dair teoride öngörüldüğü üzere gerçekleri ortaya çıkarmak, suçluları ifşa etmek adına komiteler oluşturmuşlar mıdır? Ya da Romenler ile Macarlar Transilvanya sorununu ebediyen çözmek adına diplomatik müzakerelere girişmişler midir? Ayrıca, her iki toplumda medya, sivil toplum örgütleri süreci derinleştirmek adına harekete geçmiş midir?

Bu nedenle, Adler ve Barnett'in olgun (mature) güvenlik topluluğu tanımına birebir uyduğu görülen AB'nin tam üyeleri arasında köklü çatışmalara "uzlaşma yaklaşımında öngörüldüğü biçimde" bir çözüm aranıp aranmadığına dair bir çalışmaya hala ihtiyaç duyulmaktadır. Gerek istikrarlı barış yaklaşımı, gerek transaksyonel yaklaşım güvenlik topluluğu aşamasında köklü çatışmaların daha çok "belirsiz süreliğine ertelendiğini, ya da dondurulduğunu" belirtmektedir (Bar-Tal-Bennink, 2004; Kupchan, 2010). Bu iki açıdan doğal bir gelişme olarak alınmalıdır; birincisi, güvenlik topluluğuna dahil olduğunda politik gündem çeşitlenmekte ve taraflar aralarındaki benzeşme ve entegrasyon sürecini derinleştirme yolunda hummalı bir çalışmaya girmektedirler. Diğer siyasal ve toplumsal aktörler, medya, sivil toplum açısından bütünleşme sürecinden beklentiler ve olası sonuçlar gündemdeki tüm maddelerden önemli hale gelmektedir.

İkincisi, köklü çatışmaların doğaları itibarıyla bütünleşme çabalarına ciddi engeller olma niteliklerini kaybetmedikleri düşünülmelidir. Aslına bakıldığında, esas netice köklü çatışmaya saplanıp kalmanın diplomatik, ekonomik, askeri anlamda bütünleşmenin ve tabii ki beraberinde getirmesi muhtemel yararların önünde ciddi bir engel oluşturacağı gerçeğinin artık sadece diplomatik elit tarafından değil, fakat toplumun geniş kesimleri tarafından da kabul edilmesidir, içselleştirilmesidir. Bu noktada, gerçekten de Bar-Tal ve Bennink'in belirttiği gibi taraflar çatışmaya dair kanaatlerini değiştirebilirler. Yine de farklı gelişimlerde ve de ekonomik, siyasal, kültürel boyutu olan ara krizler ortaya çıktığında steryotiplerin, olumsuz simgelerin -Alman kayzeri, gamalı haç, Napolyon vs.- geri döndüğü, canlandığı gözlemlenmektedir.

3. SONUÇ

Bu çalışmadan çıkarılabilecek sonuçlara gelince; ilk olarak, aralarında köklü çatışma bulunan iki devlet arasında yakınlaşma mümkün görünmektedir. Kupchan tit-for-tat diplomasisi, öğrenme süreci, karşılıklı güven ve itimat yaratacak koşullara değinmiştir, ki aralarında bu türden çatışma bulunsun ya da bulun-

masın tüm taraflar benzer koşullar itibarıyla ilişkilerini normalleştirmektedir. Fakat, teorik yaklaşımın da öngördüğü gibi, taraflar aralarındaki çözülmesi zor anlaşmazlıkları doğrudan müzakere ederek ilişkileri geliştirmeye başlamamaktadırlar; bunun yerine, deyim yerindeyse bunların etrafından dolanıp diplomatik, ekonomik, hatta askeri ve kültürel ilişkileri geliştirmeye, yani yakınlaşmaya (rapprochement) başlamaktadırlar. İki taraf ilişkilerindeki pozisyonlarından aktif biçimde tatmin olmalarını kolaylaştıracak yapısal koşullara; demokratik rejime, belirli bir sanayileşme sürecine, görülebilir bir ekonomik karşılıklı bağımlılığa sahip olabilirler. Bununla birlikte, köklü çatışmalar doğaları gereği olumlu ilişkileri sekteye uğratma hatta çökertme potansiyeline sahiptirler, bu yüzden de istikrarlı barış sürecinin ilk safhalarında taraflar bunları gündeme getirmek istememektedirler.

İkincisi, devletler çatışma çözümü disiplininde öngörülen tarzda bir uzlaşma sürecine girişmek açısından uygun şartlara ancak aralarındaki formal ya da informal yakınlaşma sürecini aktif tatmin eşiğine ulaşıncaya kadar derinleştirdikleri takdirde kavuşabilmektedirler. Taraflar bu birinci eşikte aralarındaki yakınlaşmanın bundan sonraki aşamasının ne olacağına karar vermektedirler. Kupchan'ın da belirttiği gibi istikrarlı barış linear bir çizgi izlemek zorunda değildir, taraflar bu konularıyla yetinebilirler. Öte yandan, bu eşiğin ötesine gidilmesine karar verildiğinde, yani taraflar kendi aralarında bir güvenlik topluluğu inşa etmeye, ya da halihazırda varolan bir güvenlik topluluğunun parçası olmayı arzu ettiklerinde kısıtlı da olsa aralarında uzlaşma süreci başlatabilirler.

Hemen belirtmelidir ki, Kupchan ve diğerlerinin diplomatik, ekonomik yakınlaşma ile uzlaşma sürecinin paralel süreçler olduğu tezi taraflar arasında köklü çatışma mevcut olduğu durumlarda geçerli değildir. Yukarıda da tartışıldığı gibi, yakınlaşma sürecinin her aşamasında köklü çatışmalar doğaları itibarıyla ciddi engellerdir. Genel olarak bakıldığında, çatışma taraflarının aradaki anlaşmazlığı ertelemeyi ve dondurduğu gözlenmektedir. Esas mesele, yakınlaşma sürecinin ileri evrelerinde aralarındaki köklü çatışmayı ele almaya zorlayan dinamiklerin daha görünür hale gelebilmesidir. Diğer deyişle, taraflar daha büyük beklentilerini gerçekleştirmek adına uzlaşma yaklaşımında öngörülen mekanizmalar yoluyla aralarındaki köklü çatışmayı çözmek üzere harekete geçebilirler. Bu çalışmada, *ancak aralarında bir güvenlik topluluğu yaratma potansiyeline sahip olduklarında, ya da bir güvenlik topluluğuna katılmak için bu topluluğun hali hazırda varolan normatif koşullarını sağlamak zorunda kaldıklarında teoride öngörülen biçimiyle*

uzlaşmaya yanaştıklarının altı çizilmektedir. Bu durnumsallık, aktif tatmin eşiğinin ötesindeki ikinci eşik olarak belirmektedir. Ayrıca bu aşamada ancak bir uzlaşma sürecinin başladığı teşhis edilebilmektedir. Yukarıdaki örnekler uzlaşma yaklaşımında bahsedilen mekanizmaların farklı tarihsel bağlamlar itibarıyla gözlemlenebildiğine işaret etmektedir.

Üçüncüsü, ilgili tarafların ulaşılan safhada uzlaşma yaklaşımında bahsedilen parametreler itibarıyla teşhis edilebilecek edimlerde bulunduğu dair örnekler mevcuttur. Bununla birlikte, bunun ötesine geçildiğinde, yani tarafların hali hazırda varolan bir güvenlik topluluğuna dahil olmasının ardından, vasıtasıyla uzlaşma sürecinin yürütüldüğü kurumların, mekanizmaların devam ettirildiğine ya da uzlaşma sürecinin toplumsal anlamda derinleştirildiğine dair örnekler rastlanılmamaktadır. Anlaşılacağı gibi, bu noktadan itibaren taraflar aralarındaki anlaşmazlığı çözmeleri adına uzlaşma yaklaşımında önerilen mekanizma ve kurumları, ya gerekli görmemektedirler, ya da olgunlaşmış ortaklıklarına bir tehdit olarak algılıyor olmalıydılar. Böylelikle, aslında söz konusu meseleler gündemden düşmektedirler, daha doğru deyişle, belirsiz bir süreliğine ertelenmektedir. Tabii bunda bütünleşme ile ilgili gittikçe çeşitlenen diğer gündemlerin etkisi ve de birlikteliğin yarattığı ortak kimlik ve aidiyet duygusunun etkisi önemli olabilir. Fakat bu çalışmanın öne çıkarmak istediği husus, tarafların uluslararası topluluğa görünür biçimde –ya da mesaj verir biçimde yüksek sesli olarak- uzlaşma sürecini işlettikleri safhanın bir önceki safha -AB kapsamında beklemek gibi- olduğudur. Öte yandan, tarafların söz konusu güvenlik topluluğuna katılma istekleri azaldığında uzlaşma sürecinin de tavsadığını gösteren özellikle Türkiye-Ermenistan gibi bir örnek de mevcuttur.

Dördüncüsü, Bar-Tal ve Bennink de köklü çatışmalarda tarafların üzerinde mücadele ettikleri amaçların aşkın anlamları olduğunu, uzlaşmanın bunların terkedilmesini, ya da belirsiz bir müddet boyunca ertelenmesini sağladığını belirtmektedir. Halbuki, Lederach'ın (1999) belirttiği gibi, uzlaşma geçmişin açıkça ifade edilmesini (truth), tarafların birbirlerini affetmesini (mercy) ve de gerekirse tazminatı da içerecek biçimde adaletin sağlanmasını gerektirmektedir. Ayrıca, uzlaşma duygusal içeriğe sahiptir; sık sık atıfta bulunulan kanaat liderleri arasında Desmond Tutu4 gibi din adamları dikkat çekicidir. Örneğin, teolojik çağrışımlar yaratan "önce affet ve sonra unut" prensibi bu yüzden pek çok çalışmada irdelenmektedir.

Uzlaşma yaklaşımı bu prensiplerin hayata geçirilmesi ve toplumların yeni bir sosyalleşme sürecinden geçmesinde yardımcı, gözle görülebilir mekanizmalara, özür, uzlaşma komiteleri, gerçek komiteleri, açık yargılama süreçleri hatta tazminata işaret etmektedir. Böylelikle, taraflar karşılıklı empati ve birlikte barış içinde yaşama ideali geliştirmektedirler. Fakat bu sürecin başarısı herkesçe görülebilir ve de bilinebilir olmasına bağlıdır. İlgili komiteler özellikle medya yardımıyla kamuoyunu etki altına almakta, sivil toplum ve diğer kanaat önderleri mesajların toplumsal hafızaya ekilmesinde rol üstlenmektedirler. Bu sansasyo-

nel başlangıcı olan ve de yüksek sesle sürdürülen bir süreçtir. Bu çalışmada tartışıldığı üzere, bu koşullar egemen devletler arasındaki ilişkiler düzeyinde belirli bağlamlarda gelişmektedir. Taraflar bir süreliğine aktif diplomasi izlemekte, ilgili tartışma etrafında kamuoyu oluşmakta, mesele diplomatik olmayan platformlarda, özellikle akademik olanlarda, daha enerjik bir biçimde tartışılmaktaysa da, amaçlarına ulaştıklarında, ya da amaçlarından uzaklaştıklarında uzlaşma konusundaki eski çekingenliklerine geri dönüyor gibidirler. Fakat bu konu daha detaylı bir analize ihtiyaç duymaktadır.

SON NOTLAR

¹ Demosit terimi ilk kez siyaset bilimci R. J. Rummel tarafından Stalin Rusyası ve komünist Çin'de siyasal muhalefete karşı yürütülen kısımlar için kullanılmıştır.

² Literatürde *deeply rooted conflict*, *protracted social conflict*, *moral conflict*, veya *enduring rivalries* diye adlandırılmaktadırlar

³ Keza Her iki görüş de uluslararası ilişkilerin tarihsel dinamiklerce inşa edilmiş olduğunu ve evrilmeye devam etmekte olduğunu aşağı yukarı kabul etmektedir. Klasik realizmden farklı olarak bu görüşte uluslararası ilişkiler ortak kanaatlerden, kurallardan, normlardan ve de karşılıklı beklentilerden mütevellit bir yapıdır, ve bu yapı çatışmacılığı ya da dayanışmacılığı üretir. Bull, Hurrell

ve Wheeler gibi yazarlar uluslararası ilişkilerin bu yönüne vurgu yapmakta, ve özellikle modern zamanlarda normlardan bağımsız, katıksız bir anaşinin mümkün olamayacağını belirtmektedirler. Hatta bu yazarlara göre çoğulculuğu ya da dayanışmacılığı öne çıkardığı görülen normatif düzenlerden bahsetmek de pekala mümkündür.

⁴ Nobel Barış Ödülü sahibi Anglikan rahibi Desmond Tutu Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığının önemli muhaliflerindedir. Gerçek ve Uzlaşma Komisyonunun etkin bir biçimde Güney Afrika'da siyah ve beyazlar arasında birlikteliğin kuvvetli bir biçimde inşasında verdiği manevi destek oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

- Adler, E., Barnett ve Michael N. (1996) "Governing Anarchy: A Research Agenda for the Study of Security Communities" *Ethics and International Affairs*, 10(1): 63-98.
- Alderson, K. ve Hurrell, A. (2000) *Hedley Bull on International Society*, Londra, Macmillan Press.
- Alger, C.F. (2007) "Peace Studies as a Transdisciplinary Project" Charles et al.(eds.) *Handbook of Peace and Conflict Studies*, London-New York, Routledge.
- Aptel, C. (2011) "International and Hybrid Criminal Tribunals: Recognizing or Stigmatizing" Paige, A.(eds.) *Identities in Transition: Challenges for Transitional Justice in Divided Societies*, International Center for Transitional Justice, Cambridge University Press.
- Arya, N. (2007) "Peace Through Health" Charles et al.(eds.) *Handbook of Peace and Conflict Studies*, London-New York, Routledge.
- Auerbach, Y. (2004) "The Role of Forgiveness in Reconciliation" Yaacov, B.S.T. (eds.) *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Oxford, Oxford University Press.
- Bar-Tal, D. ve Bennink, G.H. (2004) "The Nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process" Yaacov, B.S.T.(eds.) *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Oxford, Oxford University Press.
- Bond, P. (2000) *From Apartheid to Neorealism in South Africa*, Londra, Pluto Press.
- Bull, H. (2002) *The Anarchical Society: A Study of Orders in World Politics*, New York, Palgrave.
- Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Paterson, M., Reus-Smit, C. and True, J. (2005) *Theories of International Relations*, New York, Palgrave Macmillan.
- Burton, J.W. (1990) *Conflict: Resolution and Provention*, New York, MacMillan.
- Burton, J.W. (1998) "History of Conflict Resolution": An Entry Prepared for the Institute of Peace Studies, Seoul, Korea, for its World Encyclopedia of Peace", Occasional Paper Series.
- Burton, J.W. ve Dukes, F. (1990) *Conflict Practices in Management and Settlement and Resolution*, New York, St. Martin Press.
- Buzan, B. Jones, C ve Little, R. (1993) *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, Columbia University Press.
- Buzan, B.(2004) *From International to World Society: English School Theory and Social Structure of Globalisation*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Cabezudo, A. ve Haavelsrud, M. (2007) "Rethinking Peace Education" Charles et al.(eds.) *Handbook of Peace and Conflict Studies*, London-New York: Routledge.
- Carlsnaes, W. (2003) *Handbook of International Relations*, Londra, Sage Publications.
- Coleman, Peter. (2006) "Intractable Conflicts" Morton et al. (eds.) *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, San Francisco, Jossey-Bass.
- Cordell, K. ve Wolff, S. (2005) *Germany's Foreign Policy towards Poland and the Czech Republic: Ostpolitik Revisited*, Londra-New York, Routledge.
- Crocker, D.A. (2000) "Turth Commissions, Transitional Justice and Civil Society" Robert et al.(eds.) *Truth v. Justice*, Princeton-Oxford, Princeton University Press.
- Elias, J. ve Sutch, P. (2007) *International Relations: The Basics*, Londra-New York, Routledge.
- Ericson, M. (2000) *A Realist Stable Peace: Power, Threat and the Development of a Shared Norwegian-Swedish Democratic Security Identity, 1905-1940*, Lundt, Lundt University Press.
- Falk, R. (2000) *Human Rights Horizons: The Pursuit of Justice in a Globalizing World*, New York-Londra, Routledge.
- Fisher-Yoshida, B. ve Wasserman, I. (2006) "Moral Conflict and Engaging Alternative Perspectives", Morton et al. (eds.) *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, San Francisco, Jossey-Bass.
- Fukuyama, F. (1992) *The End of History and the Last Men*, New York, Free Press.
- Fullar, M. ve Rousseau, N. (2011) "Truth Telling, Identities and Power in South Africa and Guatemala", Paige A. (eds.) *Identities in Transition: Challenges for Transitional Justice in Divided Societies*, International Center for Transitional Justice, Cambridge University Press.
- Helmick R.G. ve Petersen, R.L. (2002) *Reconciliation: Religion, Public Policy and Conflict Transformation*, Philedelphia, Londra, Templeton Foundation Press.
- Hermann, T. (2004) "Reconciliation: Reflections on the Theoretical and Practical Utility of the Term"; Yaacov, B.S.T (eds.) *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Oxford, Oxford University Press.
- Higgott, R.A, Nossal, K.R.(2002) "Australia and the Search for a Security Community in the 1990s" Emanuel et al. (eds.) *Security Communities*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Hurrell, A. (2007) *On Global Order: Power, Values and*

Constitution of International Society, Oxford, Oxford University Press.

Jones, A. (2006) *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Londra-New York, Routledge.

Kacovicz, A.M. (1997) "Negative International Peace and Domestic Conflicts, West Africa 1957-96" *The Journal of Modern African Studies*, 35(3):367-385.

Kalayjian, A. Paloutzian, R.F. (2009) *Forgiveness and Reconciliation: Psychological Pathways yo Conflict Transformation and Peace Building*, New York, Springer.

Kavalski, E. (2007) *Extending the European Security Community Constructing Peace in the Balkans*, Londra-New York, Tauris Academic Studies.

Keohane, R.O. (1984) *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton, Princeton University Press.

Kriesberg, L. (2004) "Comparing Reconciliation Actions within and between Countries" Yaacov, B.S.T.(eds.) *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Oxford, Oxford University Press.

Kupchan, C.A. (2010) *How Enemies Become Friends: The Sources of Stable Peace*, Princeton-Oxford, Princeton University Press.

Lawler, P. (1995) *A Question of Values: Johan Galtung's Peace Research Critical Perspectives on World Politics*, Boulder, Lynee Rienner Publishers.

Lederach, J.P. (1999) *The Journey Toward Reconciliation*, Waterloo, Herald Press.

Maoz, I. (2004) "Social Cognitive Mechanisms in Reconciliation" Yaacov, B.S.T.(eds.) *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Oxford, Oxford University Press.

Massey, S.D. (2009) "Forgiveness and Reconciliation: Essential to Sustaining Human Development", Ani et al.(eds.) *Forgiveness and Reconciliation: Psychological Pathways to Conflict Transformation and Peace Building*, Londra-New York, Springer.

Mauil, H.W. (2005) "Europe and New Balance of Global Order" *International Affairs*, 81(4): 775-799.

Miall, H., Ramsbotham, O. ve Woodhouse, T. (2000) *Contemporary Conflict Resolution*, Cambridge, Polity Press.

Murphy, C. (2010) *A Moral Theory of Reconciliation*, Cambridge, Cambridge University Press.

Phillips, D.L. (2005) *Unsilencing the Past: Track Two Diplomacy and Turkish-Armenian Reconciliation*, Oxford, Berghahn Books.

Richmond, O.P. (2008) *Peace in International Relations*, Londra-New York, Routledge.

Romocea, C.G. (2003) "A Strategy for Social Reconciliation in the Ethnic Conflict in Transylvania" *Religion in Eastern Europe*, 23(5):1-32.

Ross, M.H. (2004) "Ritual and the Politics of Reconciliation" Yaacov, B.S.T.(eds.) *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Oxford, Oxford University Press.

Rotberg, R.I. (2000) "Truth Commissions and Provision of Truth, Justice and Reconciliation" Robert et al. (eds.) *Truth v. Justice*, Princeton-Oxford, Princeton University Press.

Rotberg, R.I. (2006) "Apology, Truth Commissions and Intrastate Conflict" Elazar et al. (eds.), *Taking Wrongs Seriously: Apologies and Reconciliation*, Stanford, Stanford University Press.

Shore, M. (2009) *Religion and Conflict Resolution: Christianity and South Africa's Truth and Reconciliation Commission*, Burlington, Ashgate.

Smith, A.D. ((2003) *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nation and Nationalism*, New York, Routledge.

Smith, A.D. (2008) *The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant and Republic*, Oxford, Blackwell.

Stone, D. (2008) *The Historiography of Genocide*, New York, Palgrave McMillan.

Teitel, R. G. (2000) *Transitional Justice*, Oxford, Oxford University Press.

Teitel, R. (2006) "Transitional Apology" Elazar et al. (eds.) *Taking Wrongs Seriously: Apologies and Reconciliation*, Stanford, Stanford University Press.

Tocci, N. (2007) *The EU and the Conflict Resolution: Promoting Peace in the Backyard*, Londra-New York, Routledge.

Villa-Vicencio, C. ve Doxtader, E. (2004) *Pieces of the Puzzle: Keywords on Reconciliation and Transitional Justice*, Cape Town, Institute for Justice and Reconciliation.

Volkan V.D ve Itzkowitz, N. (1994) *Turks and Greeks: Neighbors in Conflict*, Eothen Press.

Wallenstein, P. (2002) *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and Global System*, Londra, Sage Publications.

Walt, S.M. (1985) "Alliance Formation and the Balance of World Power" *International Security*, 9(4): 3-43.

Wilson, R. A. (2001) *The Politics of Truth and Reconciliation in South Africa: Legitimizing the Post-Apartheid State*, Cambridge, Cambridge University Press.